

Radom w strukturze przestrzennej kraju

Radom w strukturze przestrzennej kraju

Spis treści

---

1. Położenie i wielkość miasta	4
1.1 Otoczenie ponadregionalne	9
1.2 Korytarze transportowe	11
1.3 Otoczenie regionalne	13
2. Położenie w ustroju administracyjnym	15
3. Dobór ośrodków do badań porównawczych	21
4. Sytuacja społeczno-gospodarcza	24
4.4 Demografia	26
4.5 Rynek pracy	29
4.5 Rynek przedsiębiorstw	34
4.7 Rynek mieszkaniowy	39
5. Infrastruktura społeczna o znaczeniu regionalnym	45
5.1 Szpitalnictwo	47
5.2 Kultura	49
5.3 Szkolnictwo wyższe	52
6. Podsumowanie	56
7. Wnioski	60
8. Literatura (wybór)	65

---

1. Położenie i wielkość miasta

1.1 Otoczenie ponadregionalne

1.2 Korytarze transportowe

1.3 Otoczenie regionalne

---

1. Położenie i wielkość miasta

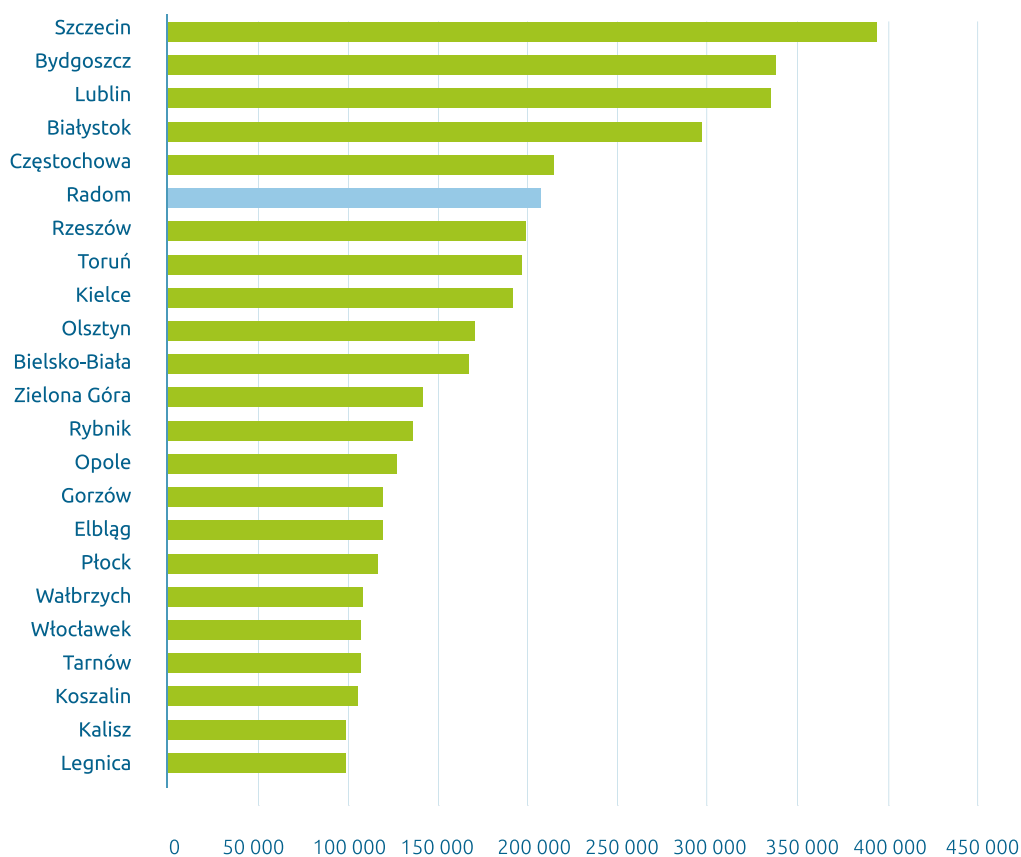
Radom położony jest pomiędzy centrum a południowo-wschodnią częścią Rzeczypospolitej Polskiej. To największe miasto na trasie łączącej dwie historyczne stolice państwa: Kraków i Warszawę. Region radomski, stanowiący część historycznej Sandomierszczyzny, rozciąga się w charakterystycznych widłach rzek Wisły i Pilicy. Według podziału fizycznogeograficznego Radom leży na styku Niżu Środkowopolskiego i Wyżyn Polskich. To w regionie Radomia pas wyżyn polskich wysuwa się najdalej na północ. Z Radomia widoczne są Łysogóry (60 km) – główne pasmo Gór Świętokrzyskich, a tym bardziej bliższy Garb Gielniowski (35 km). Kulminacja Garbu – Altana (408 m n.p.m.) – to najdalej na północ wysunięte wzniesienie powyżej 400 m n.p.m. w Polsce. Miejscowe surowce naturalne – ruda żelaza, wapień, piaskowiec, glina ceramiczna – wpłynęły na przemysłowy charakter regionu i samego Radomia.

Radom na tle podprovincji fizycznogeograficznych w Polsce południowo-wschodniej.
Opracowanie własne na podstawie Solon et. al. 2018.

Pod względem liczby ludności – w ujęciu gminy miejskiej – Radom plasuje się na 14. miejscu w Polsce. W roku 2021 w mieście zameldowanych było 207 tys. osób. W zestawieniu wielkościowym miast samodzielnych (czyli nienależących do konurbacji z większym ośrodkiem) wyróżnia się przedział 160-220 tys. mieszkańców, złożony z siedmiu miast. Wśród nich najbardziej porównywalne wielkościami do Radomia są: Częstochowa (214), Rzeszów (199), Toruń (197) i Kielce (191); zaś nieco mniejsze: Olsztyn (170) i Bielsko-Biała (168).

Poniżej tego przedziału największe miasta to: Zielona Góra (140), Rybnik (136), Opole (128) i Gorzów (121) – już znacznie mniejsze od Radomia. Natomiast powyżej „radomskiego” przedziału w hierarchii wielkościowej mamy grupę czterech miast w przedziale ok. 300-400 tys. To z kolei ośrodki wyraźnie większe od Radomia: Białystok (297), Lublin (336), Bydgoszcz (339) i Szczecin (396).

Miasta samodzielne w Polsce według liczby mieszkańców w gminie miejskiej, przedział 95-400 tys., 2021.

Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

W innych krajach europejskich miasta podobnej wielkości do Radomia to na przykład: austriacki Linz, niemieckie Erfurt, Fryburg Bryzgowijski, Lubeka i Rostock, ukraińskie Iwano-Frankiwsk (Stanisławów) i Łuck, węgierski Debreczyn, włoskie Padwa i Triest.

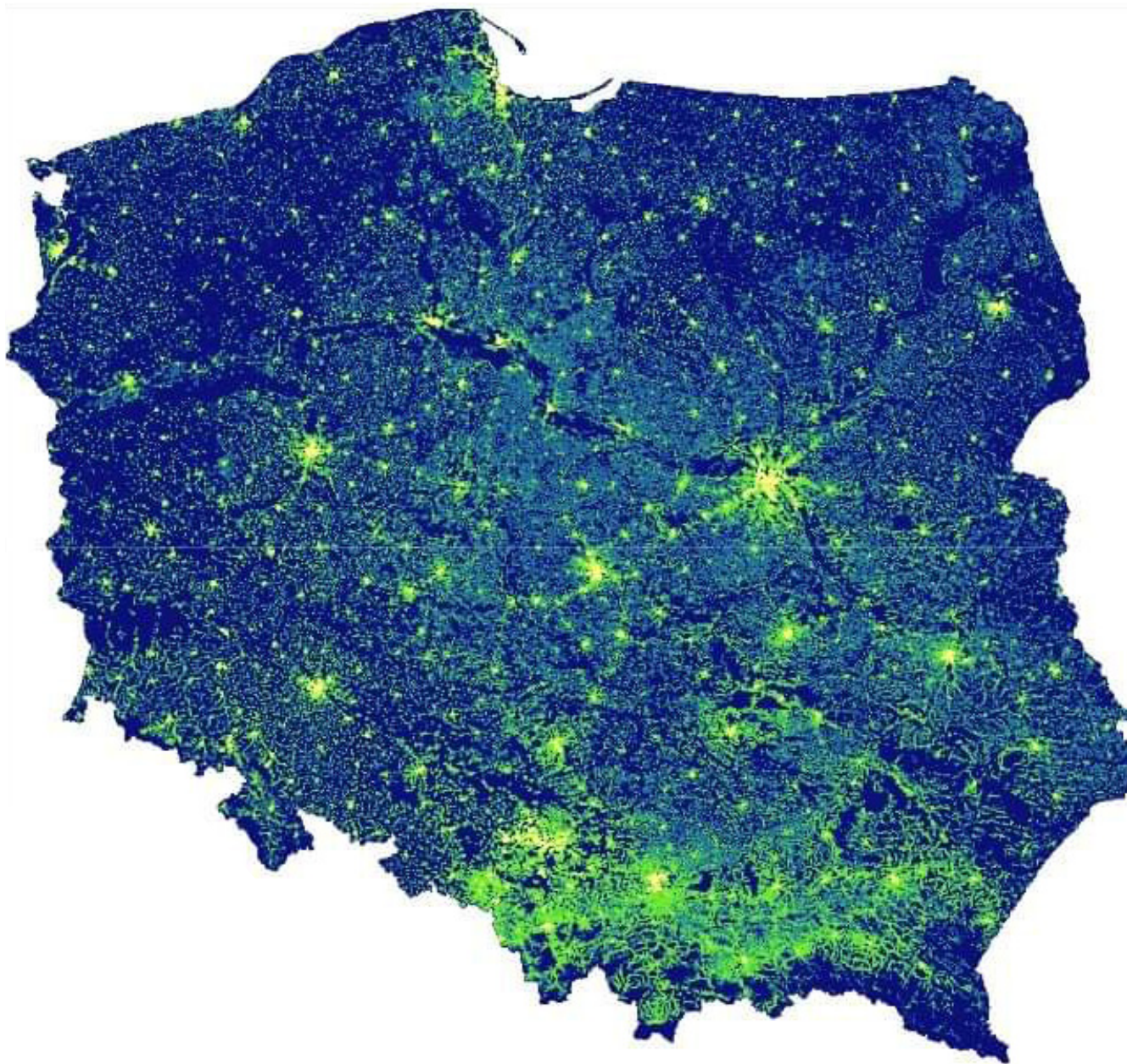
Bardziej miarodajnym ujęciem jest rozpatrywanie ośrodka miejskiego jako obszaru funkcjonalnego, rozciągającego się również poza granicami gminy miejskiej. Jest to obszar codziennych, swobodnych kontaktów z miastem centralnym, stanowiący faktyczny organizm miejski w wymiarze społeczno-gospodarczym. W uproszczeniu będzie to gmina miejska z przyległymi gminami wiejskimi, w których rozwijają się mieszkalnictwo, usługi i inne funkcje miejskie. Dla Radomia są to: Gózd, Jastrzębia, Jedlińsk, Jedlnia Letnisko, Kowala, Skaryszew, Wolanów i Zakrzew. W gminach kolejnego pierścienia nie notuje się już wpływu sąsiedztwa miasta w wymiarze istotnie większym niż w dalszych częściach regionu. Oszacujemy liczbę mieszkańców w obszarach miejskich dla 31 ośrodków liczących powyżej 95 tys. mieszkańców w centralnej gminie miejskiej (por. Zaborowski 2014). Jako pojedyncze ośrodki liczone są tutaj również aglomeracje, składające się nawet z kilkunastu miast.

Obszar miejski Radomia w takim ujęciu liczy około 300 tys. mieszkańców. W przedziale 250-350 tys. plasują się też Bielsko-Biała, Częstochowa, Kielce, Rybnik, Rzeszów i Toruń. Zatem w porównaniu z „radomskim” przedziałem wielkościowym dla gmin miejskich dochodzi Rybnik (posiadający dużą konurbację), a odpada Olsztyn (otoczony lasami). W omawianym ujęciu obszarów miejskich Olsztyn wraz z Zieloną Górą otwiera przedział poniżej 250 tys. Z kolei wyraźnie powyżej 350 tys. plasują się Białystok, Bydgoszcz, Lublin i Szczecin. Przeniesienie analizy na poziom obszarów funkcjonalnych nie zmienia zatem zasadniczo hierarchii wielkościowej miast.

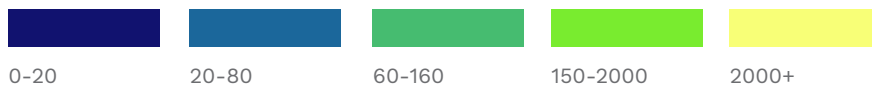
Liczba mieszkańców	Obszary miejskie
2,4-2,8 mln	Warszawa, konurbacja śląsko-dąbrowska
1,0-1,2 mln	Kraków, Łódź, Poznań, Wrocław, Trójmiasto; <i>Lwów (UA)</i>
350-450 tys.	Białystok, Bydgoszcz, Lublin, Szczecin; <i>Brześć (BY)</i>
250-350 tys.	Bielsko-Biała, Częstochowa, Kielce, Radom, Rybnik, Rzeszów, Toruń; <i>Koszyce (SK)</i>
150-250 tys.	Gorzów, Kalisz, Koszalin, Olsztyn, Opole, Płock, Tarnów, Wałbrzych, Zielona Góra
poniżej 150 tys.	Elbląg, Grudziądz, Legnica, Włocławek

Szacunkowa liczba mieszkańców w „obszarach miejskich” miast liczących powyżej 95 tys. mieszkańców w gminie miejskiej. Opracowanie własne na podstawie: Śleszyński 2013, Zaborowski 2014, BDL GUS, Eurostat.

całkowita populacja w siatce 1 km² (osoby)

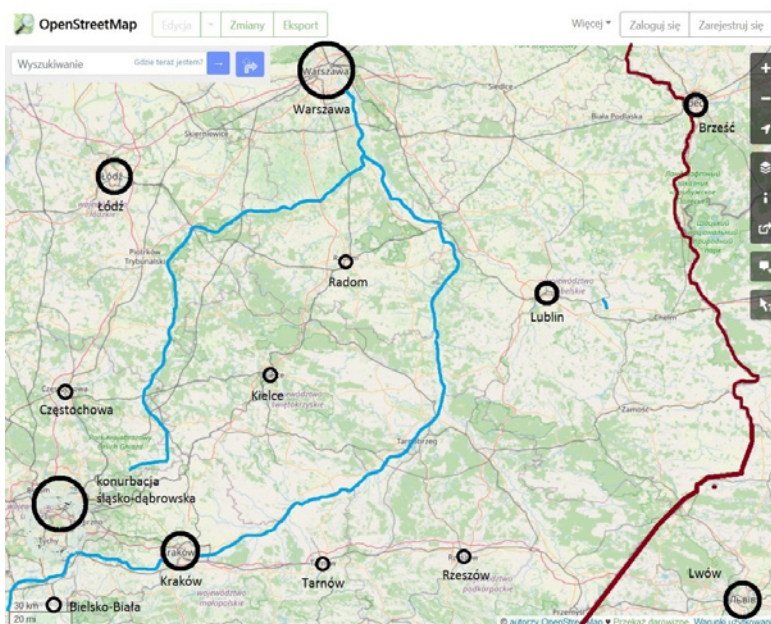
„Mapa świetlna” przybliżająca wielkości obszarów miejskich głównych miast Polski.

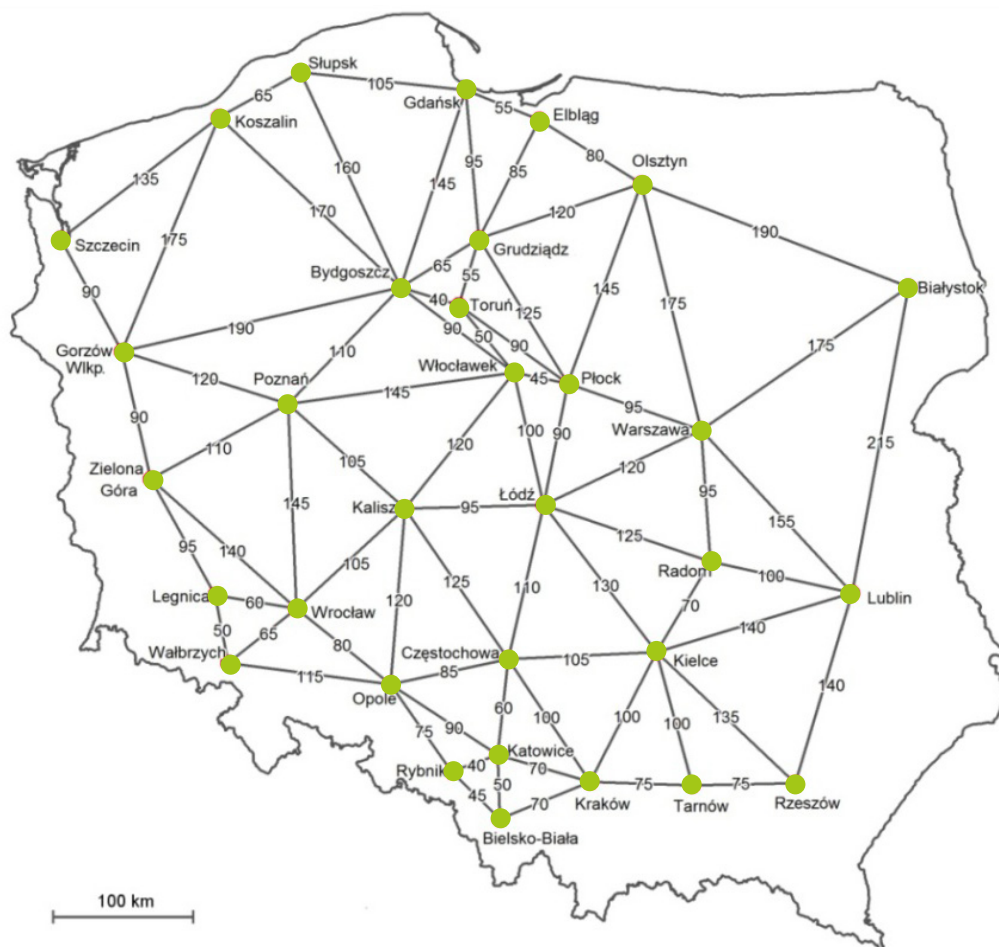
1.1 Otoczenie ponadregionalne

Najbliższe od Radomia porównywalne bądź większe ośrodki – według odległości w linii prostej – to: Kielce na południowym zachodzie (70 km), Lublin na wschodzie i Warszawa na północy (po około 100 km) oraz Łódź na zachodzie (120 km). Nieco dalej leżą znaczące ośrodki na południowym zachodzie: Częstochowa (160 km), Kraków (170 km) i konurbacja śląsko-dąbrowska (Dąbrowa Górnicza – 180 km). W podobnej odległości znajdują się: na południowym wschodzie Rzeszów (160 km), a na północnym wschodzie białoruski Brześć (190 km). Jednocześnie najbliższy od Radomia odcinek granicy państwa znajduje się w rejonie trójstyku z Białorusią i Ukrainą – w odległości 170 km na wschód od Radomia. Cały bieg granicy z Ukrainą na długich odcinkach wypada w odległości około 200 km od Radomia. Lwów jest oddalony od Radomia o 270 km. Granica ze Słowacją biegnie w odległości 220 km, zaś Koszyce, drugie co do wielkości miasto Słowacji, odległe są o 300 km od Radomia.

Strategiczny wymiar dla położenia Radomia ma fakt, iż w promieniu 200 km leżą cztery największe polskie ośrodki miejskie: Warszawa, Kraków, Łódź i konurbacja śląsko-dąbrowska; ponadto największe miasto Polski wschodniej – Lublin. Radom stanowi jeden z węzłów tzw. centralnej metropolii sieciowej, określonej w „projekcie eksperckim” Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju powstałym w Polskiej Akademii Nauk. Centralną metropolią sieciową w tym ujęciu tworzy wielobok: Warszawa–Radom–Kielce–Kraków–Katowice–Częstochowa–Łódź–Warszawa.

Ponadregionalne otoczenie Radomia; ośrodki powyżej 150 tys. mieszkańców w obszarze miejskim.

Wzajemne odległości samodzielnych miast liczących powyżej 90 tys. mieszkańców w gminie miejskiej.
Źródło: Zaborowski 2014.

Stosunkowa bliskość ośrodków metropolitalnych jest szansą, ale i zagrożeniem. Jednocześnie należy zauważyć, iż pod tym względem Radom nie wyróżnia się wśród porównywalnych miast. Kielce leżą w podobnej odległości od Krakowa jak Radom od Warszawy. Częstochowa znacznie bliżej (60 km) Katowic. Bielsko-Biała – zaledwie 50 km od Katowic i 70 km od Krakowa. Toruń – 40 km od większej Bydgoszczy. Opole położone jest 80 km od Wrocławia z jednej strony, a 90 km od Katowic i tylko 70 km od Gliwic z drugiej. Natomiast szczególną okolicznością w przypadku Radomia jest sąsiedztwo największej aglomeracji stołecznej.

1.2 Korytarze transportowe

Położenie na przecięciu ważnych szlaków komunikacyjnych należało do głównych czynników rozwoju Radomia. W skali kraju są to ciągi łączące najważniejsze ośrodki osadnicze:

- ciąg południkowy N–SSW: Warszawa–Radom–Kielce–Kraków,
- ciąg równoleżnikowy WNW–SES: Łódź–Radom–Lublin.

Dodatkowym ciągiem południkowym jest:

- N–SSE: (Warszawa–) Radom–Rzeszów–Koszyce (Słowacja).

Ciągi te wpisują się w korytarze o znaczeniu kontynentalnym.

Według Transeuropejskiej Sieci Transportowej TEN-T większe znaczenie ma ciąg południkowy. Do sieci komplementarnej (czyli uzupełniającej) TEN-T należą linia kolejowa 8 oraz droga krajowa 7 (S7) Warszawa–Radom–Kielce–Kraków. Droga S7 należy ponadto do układu europejskich tras drogowych jako E77 Psków–Budapeszt.

Rangę linii 8 podnosi przynależność do jednego z 12 europejskich kolejowych korytarzy towarowych RFC (*Rail Freight Corridor*). Biegnie tędy RFC 11 Amber – Korytarz Bursztynowy. Od północy RFC Amber zaczyna się dwiema gałęziami – z Warszawy linią nr 8 oraz z Małaszewicz na granicy z Białorusią (przy Brześciu) linią 26 przez Łuków i Dęblin. Gałęzie te schodzą się w Radomiu. Dalej: trasa Radom–Kielce–Tunel to jedyny wspólny odcinek dla wszystkich wariantów korytarza. W Tunelu znowu następuje rozejście na dwie gałęzie: zachodnia zmierza do adriatyckiego portu Koper w Słowenii, wschodnia – do węgierskiej stacji Kelebia na granicy z Serbią.

Ponadto w sieci kolejowej uzupełniającej TEN-T w ciąg Radom–Rzeszów wpisuje się linia nr 25 – na odcinku Skarżysko-Kamienna–Sandomierz–Stalowa Wola.

Ciąg równoleżnikowy jest uwzględniony jedynie w sieci drogowej komplementarnej TEN-T – jako droga krajowa 12 (S12) Piotrków–Radom–Lublin–Dorohusk. Odcinek ten stanowi fragment najkrótszego (odległościowo) połączenia drogowego Berlin–Kijów.

Poza siecią TEN-T pozostaje międzynarodowa europejska trasa drogowa E371 Radom–Rzeszów–Preszów (–Koszyce). Tą trasą biegnie droga krajowa 9. Jej niski numer wskazuje na przyznawane jej – podczas nadawania numeracji – wysokie znaczenie w krajowej sieci. Obecnie jednak jest to jedyna w kraju droga o jednocyfrowym numerze nieprzewidziana do modernizacji w klasie drogi ekspresowej (jako S9).

Obecny układ linii kolejowych węzła radomskiego daje połączenia w czterech kierunkach: na północ do Warszawy, na wschód do Dęblińska i Lublina, na południowy zachód do Skarżyska-Kamiennej, na zachód do Tomaszowa i Łodzi. W Skarżysku następuje rozgałęzienie linii w kierunkach Kielce i Rzeszów.

Przez Radom biegną najkrótsze (odległościowo) połączenia kolejowe relacji:

- Lublin–Katowice/Kraków/Łódź/Wrocław,
- Warszawa–Kielce/Rzeszów.

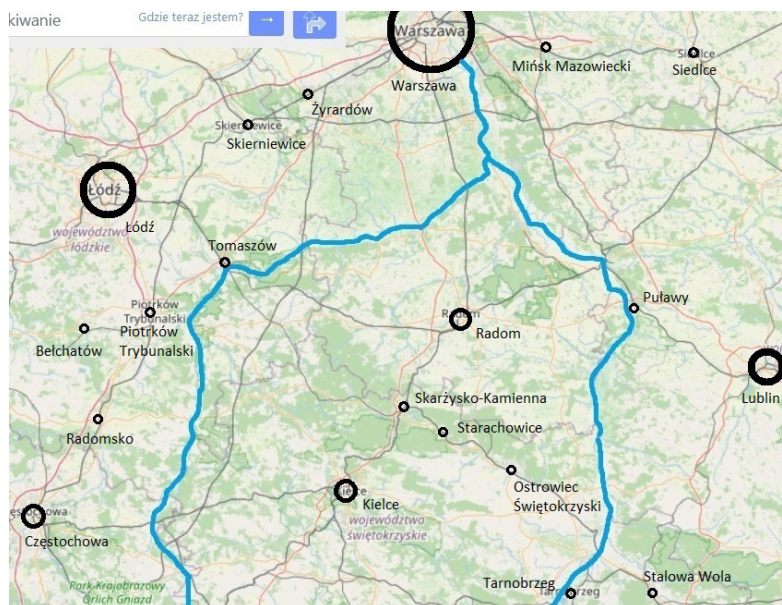
Jednak wskutek stosunkowo niższego standardu linii biegnących przez Radom oraz polityki organizacji komunikacji kolejowej w kraju połączenia te nie są wykorzystywane na zadowalającym poziomie. W szczególności linia 8 podlega „efektowi tunelu” ze względu na przenoszenie ruchu na tzw. Centralną Magistralę Kolejową, łączącą Kraków i Warszawę z pominięciem Kielce i Radomia. Przez Warszawę kierowane są nawet połączenia z Lublina do południowo-zachodniej części kraju, mimo znacznego wydłużenia trasy.

Planowany rozwój sieci kolejowej w ramach układu Centralnego Portu Komunikacyjnego nie wpłynie jednoznacznie na poprawę sytuacji Radomia w tym zakresie. Zaletą planowanej szprychy nr 6 jest budowa nowej linii Radom–Kunów – jako brakującego bezpośredniego połączenia w relacji Warszawa–Rzeszów. Jednocześnie w sąsiedniej szprysze nr 7 ma powstać linia Kielce–Końskie, dająca połączenie do CPK z pominięciem Skarżyska-Kamiennej i Radomia. Wskutek tego linia 8 na newralgicznym odcinku Radom–Kielce (–Kozłów) pozostaje poza układem CPK.

Nowym elementem systemu podnoszącym znaczenie Radomia jako węzła transportowego jest Port Lotniczy Warszawa–Radom im. Bohaterów Radomskiego Czerwca 1976, powstały poprzez rozbudowę radomskiego lotniska wojskowego. Zgodnie z nazwą ma to być port o znaczeniu krajowym – uzupełniający w pierwszej kolejności dla warszawskiego Okęcia, a w przyszłości – dla nowego Centralnego Portu Lotniczego.

1.3 Otoczenie regionalne

Kielce i Radom to ośrodki bardzo do siebie podobne, jeśli chodzi o wielkość, położenie w kraju i uwarunkowania historyczno-kulturowe. Kielce i Radom oddległe są od siebie o 70 km w linii prostej. Pomiędzy nimi znajduje się pasmo trzech miast w dolinie Kamiennej: Skarżysko-Kamienna, Starachowice i Ostrowiec Świętokrzyski. Kielce i Radom wraz z tymi miastami są określane mianem aglomeracji staropolskiej. Odległości między sąsiednimi ośrodkami wynoszą tutaj do 40 km, zatem pojęcia „aglomeracja” nie należy rozumieć w znaczeniu ścisłym. Jednak układ Kielc, Radomia i miast nad Kamienną wyraźnie wyodrębnia się spośród innych skupisk miejskich, oddzielony od nich obszarami o mniejszej intensywności osadnictwa.

Agglomeracja staropolska na tle sąsiednich układów regionalnych; samodzielne miasta powyżej 40 tys. mieszkańców.

Policentryczny charakter aglomeracji staropolskiej wzmacnia fakt, iż trzy największe miasta leżą na jej krańcach. Tym trzecim jest Ostrowiec, liczący 66 tys. mieszkańców, oddległy od Kielc i Radomia o 55 km. Pośrodku aglomeracji znajdują się Skarżysko-Kamienna i Starachowice (43 i 47 tys.), oddalone od Radomia o 40 km, od Kielc odpowiednio 30 i 35 km. W przypadku Starachowic jednak połączenia komunikacyjne do Kielc są wydłużone, co zmienia porównanie dostępności na korzyść Radomia.

W innych kierunkach najbliższe Radomia średnie miasta to: na wschodzie Puławy nad Wisłą (46 tys., 60 km; od Lublina 45 km), na zachodzie Tomaszów nad Pilicą (61 tys., 80 km; od Łodzi 45 km), na północy Piaseczno (49 tys., 75 km; aglomeracja Warszawy). Bliżej Radomia nie ma miast porównywalnych do wymienionych. Oznacza to, że jedyne większe ośrodki w otoczeniu regionalnym Radomia to miasta nad Kamienną. Oczywiście ze względu na obecne uwarunkowania administracyjne – przynależność do województwa świętokrzyskiego – są one bardziej związane z Kielcami. Nie zmienia to faktu, iż miasta nad Kamienną wyznaczają południowy zasięg jeśli nie faktycznego, to potencjalnego zaplecza Radomia jako ośrodka regionalnego. Od północy i wschodu zaplecze to będą orientacyjnie ograniczać Wisła i Pilica, zgodnie z tradycyjnym zasięgiem regionu Radomia. Od południowego zachodu naturalną granicą jest rozległy kompleks leśny Garbu Gielniowskiego. Ponadto na zachodzie jako ośrodek przetwarzania zasięgów można wskazać Opoczno (20 tys.), oddalone o 60 km od Kielc i Radomia, a o 70 km od Łodzi.

Ze względu na układ osadniczy aglomeracji staropolskiej nie da się w jednoznaczny sposób określić liczby ludności w zapleczu Radomia. Przyjmując zasięg minimalny – ograniczony przez Garb Gielniowski, Pilicę, Wisłę i Kamienną, jednak bez samych miast nad Kamienną – wynosi ona ponad 650 tys. (licząc z samym ośrodkiem). Z dodaniem Skarżyska-Kamiennej i Starachowic – 750 tys. Z dodaniem Ostrowca Świętokrzyskiego wraz z przyległościami na wschodzie – ponad 850 tys. Ostatnie liczby są jednak mniej miarodajne, ponieważ w tym ujęciu potencjalne zaplecze regionalne Radomia na południu nakłada się z zapleczem Kielc.

Sięgnijmy do porównania dużych miast według obszaru ciężenia, dla którego dany ośrodek jest bliższy niż ośrodki sąsiednie. W badaniu uwzględniono samodzielne miasta liczące co najmniej 90 tys. mieszkańców (Zaborowski 2014). Wielkość takiego obszaru dla Radomia wynosi 0,8 mln ludności (według danych z 2012 r.). Znacznie większe obszary ciężenia mają odosobnione ośrodki Polski wschodniej: Lublin 2,1 mln i Rzeszów 1,9 mln. Radom ustępuje również między innymi Bielsku-Białej, Kielcom i Tarnowowi (ok. 1,1-1,2 mln). Dorównuje jednak Częstochowie, Opolu i Zielonej Górze (około 0,8 mln). Natomiast znacznie przewyższa Gorzów i Toruń (około 0,5 mln), nie mówiąc o Elblągu i Włocławku (poniżej 0,4 mln).

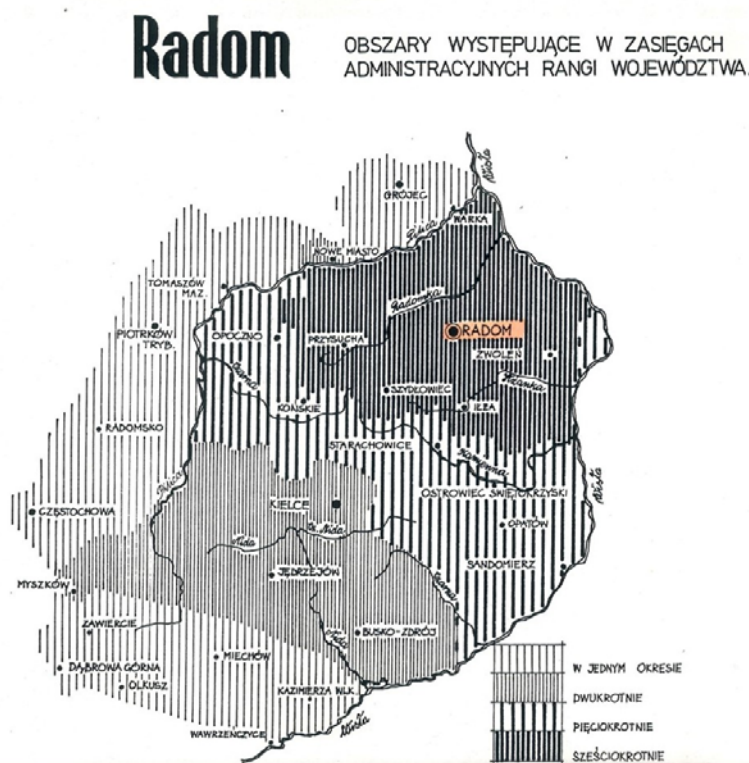
2. Położenie w ustroju administracyjnym

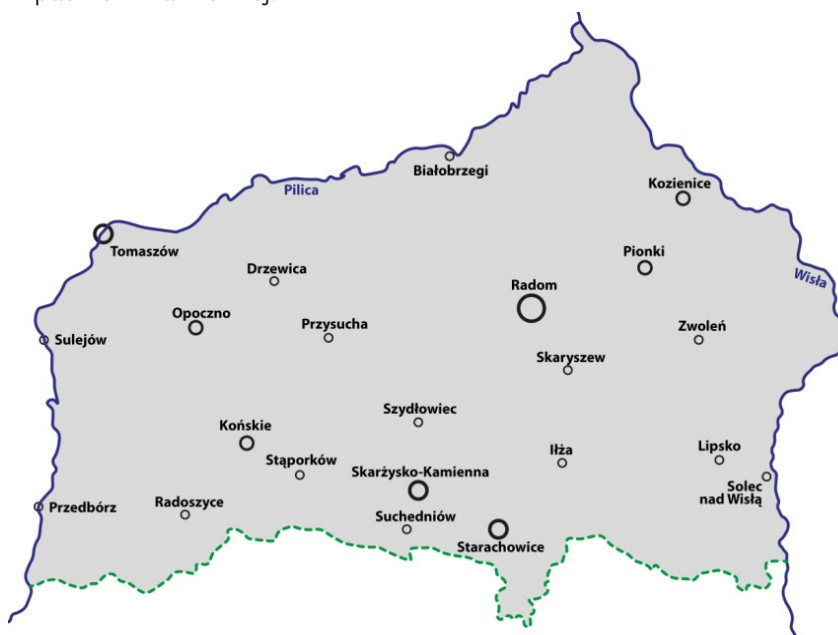
2. Położenie w ustroju administracyjnym

W okresie staropolskim Radom należy do województwa sandomierskiego, stanowiącego część Małopolski. Średniowieczna Ziemia Radomska obejmuje powiaty opoczyński i radomski (znacznie większe niż obecnie; radomski to około 10 dzisiejszych). W czasach nowożytnych północno-zachodnią połowę województwa stanowią tzw. powiaty radomskie: chęciński (z Kielcami), opoczyński, radomski i stężycki (za Wisłą). Z początkiem XIX wieku Radom przejmuje od Sandomierza rolę ośrodka administracji regionalnej. Departament radomski w Księstwie Warszawskim, województwo sandomierskie i gubernia sandomierska (z siedzibą w Radomiu), I i II gubernia radomska w Królestwie Polskim, dystrykt radomski w Generalnym Gubernatorstwie, wreszcie województwo radomskie w Polsce Ludowej – to kolejne jednostki rangi wojewódzkiej. Ogółem Radom pełni funkcję miasta wojewódzkiego (gubernialnego itp.) przez 135 lat, w tym nieprzerwanie w okresie 1810-1915.

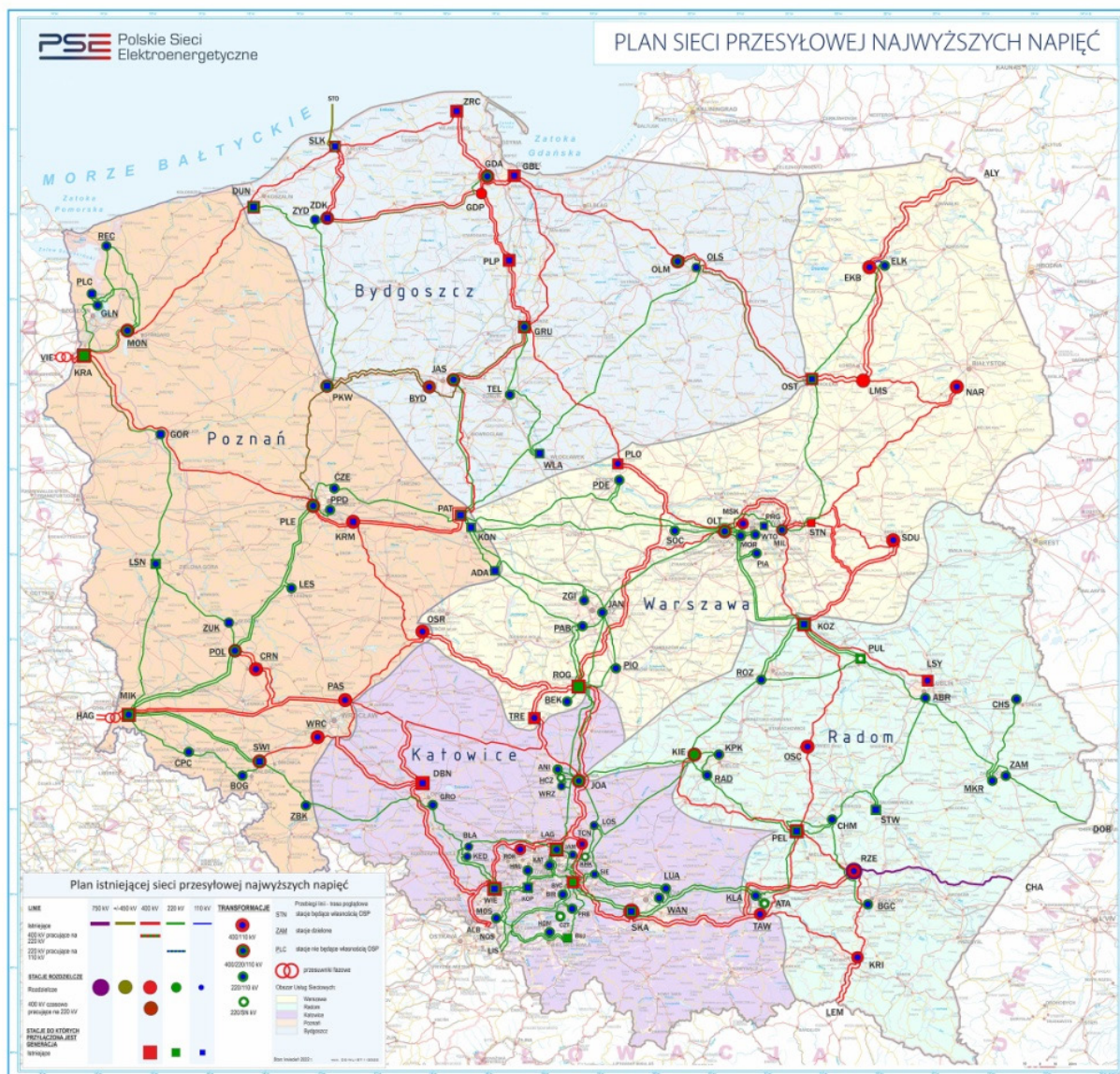
Zasięgi jednostek administracyjnych rangi województwa z siedzibą w Radomiu. Mapa uproszczona: pominięto granice departamentu radomskiego i II guberni radomskiej. Źródło: Miejska Pracownia Urbanistyczna w Radomiu.

Kolejne radomskie jednostki administracyjne rozciągają się wówczas w charakterystycznych widłach Wisły i Pilicy. Na południu posiadają zmienne granice, czasowo obejmując również Kielce. W połowie XIX wieku I gubernia radomska sięga aż po granice Królestwa przed Krakowem i dzisiejszymi Katowicami. Przez cały ten okres z Radomiem związane są miasta nad Kamienną oraz Sandomierz. W XX wieku rolę ośrodka administracji wojewódzkiej przejmują Kielce. W czasach PRL Radom pozostaje największym miastem województwa kieleckiego oraz ośrodkiem usługowym dla jego północnej połowy, włącznie z pasmem Kamiennej.

Diecezja radomska Kościoła katolickiego.

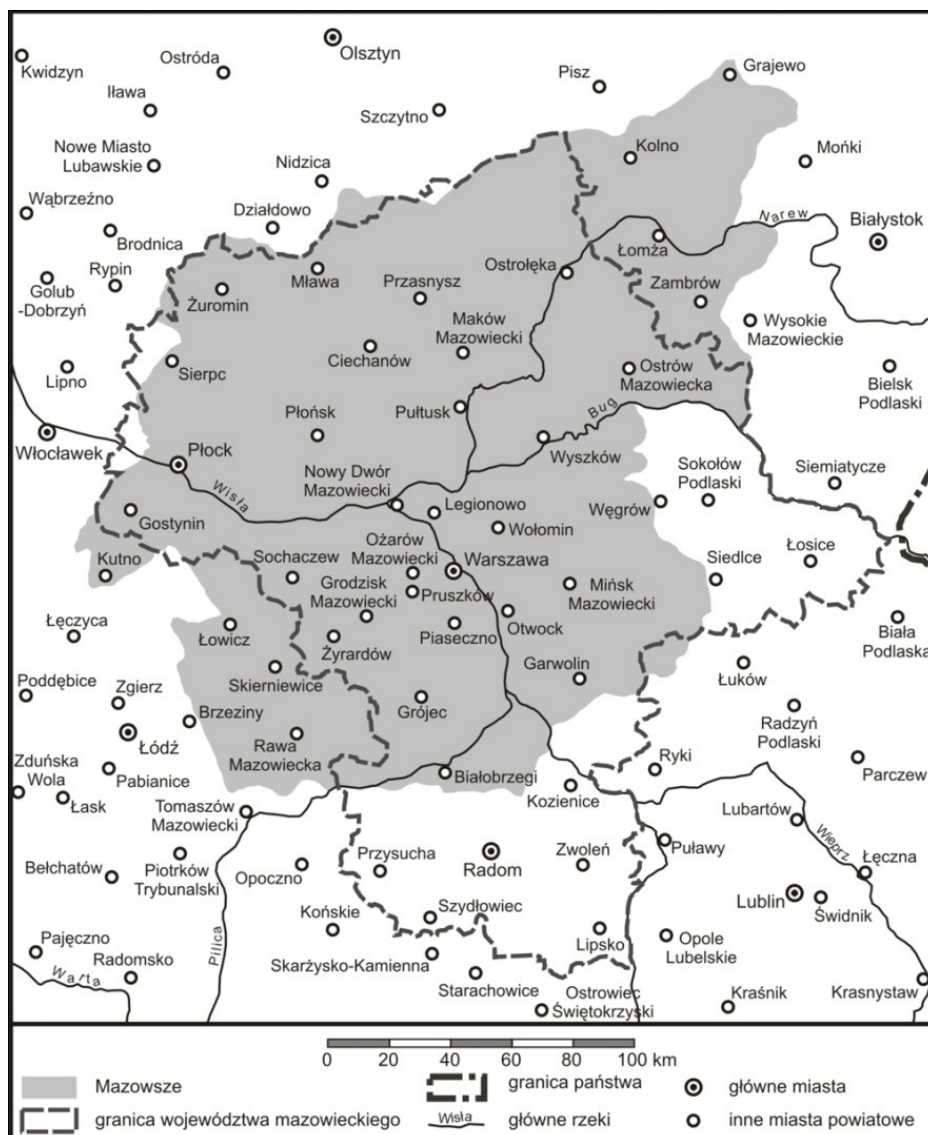
W dzisiejszą pozostałością historycznego regionu radomskiego jest diecezja radomska Kościoła katolickiego. Wypełnia ona widły Wisły i Pilicy, obejmując Opatów, Końskie, Skarżysko-Kamienną i Starachowice. Liczy około 850 tys. ludności. Radom jest też siedzibą nielicznych ponadregionalnych jednostek administracji specjalnej. Największą z nich jest okręg Polskich Sieci Elektroenergetycznych, jeden z pięciu w kraju. Radomski oddział spółki zarządza siecią w obszarze Polski południowo-wschodniej, zbliżonym do dawnego Centralnego Okręgu Przemysłowego. Ponadto w Radomiu mieści się Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych, najstarsza wśród siedemnastu w Polsce, obejmująca zasięgiem działania województwo świętokrzyskie i okręg radomski. Z instytucji centralnych w Radomiu znajdują się Centrum Przetwarzania Danych Ministerstwa Finansów oraz innowacyjna agencja rządowa Platforma Przemysłu Przyszłości.

Okręgi sieci przesyłowej najwyższych napięć.
Źródło: Polskie Sieci Elektroenergetyczne S.A.

Obecna przynależność Radomia do województwa mazowieckiego nie ma precedensu w dziejach. Radom nigdy nie należał do Mazowsza, nie był też związany z Warszawą na poziomie regionalnym. Uporczywa propaganda „mazowieckości”, uprawiana przez samorząd województwa mazowieckiego, w oczywisty sposób godzi w tożsamość kulturową Ziemi Radomskiej.

Mazowsze (prowincja I Rzeczypospolitej) a obecne województwo mazowieckie.

Źródło: Zaborowski 2013.

Nad obecnym układem województw ciąży „grzech pierworodny”. Racjonalność koncepcji 12 województw została zniweczona przez uznaniowe powołanie czterech dodatkowych jednostek. W ten sposób w zakładanym modelu województw „dużych” pojawiły się wybrane województwa „średnie”. Uprzywilejowano niektóre ośrodki i regiony, a innym – zupełnie im podobnym – rangi wojewódzkiej odmówiono. Powstała w wyniku tego hybryda cechuje się nieuzasadnionym zróżnicowaniem wielkościowym, widocznym również w rejonie Radomia. Oto województwo mazowieckie pod względem liczby ludności i powierzchni jest 4-5 razy większe od świętokrzyskiego.

Radom włączono do województwa mazowieckiego z niewielkim przyległym okręgiem, tworzącym charakterystyczny cypel. Przybliżająca tradycyjny zasięg regionu diecezja radomska jest podzielona między cztery obecne województwa. Granica województw odcina Radom od historycznego i funkcjonalnego zaplecza, w szczególności od środkowego pasma aglomeracji staropolskiej w dolinie Kamiennej. Granica województwa świętokrzyskiego – za Wierzbicą – przebiega w odległości zaledwie 22 km od centralnego radomskiego placu Konstytucji i tylko 15 km od południowej granicy gminy miejskiej Radom. Z drugiej strony odległość do najdalszego północnego krańca województwa mazowieckiego wynosi ponad 230 km; krótsze dystanse dzielą Radom od granic Białorusi, Ukrainy i Słowacji. Z Radomia i okolicznych powiatów bliżej niż do Warszawy jest do Kielc, względnie również Lublina bądź Łodzi.

W świetle znaczenia w sieci osadniczej kraju nie sposób uzasadnić pominięcia Radomia w stawce miast wojewódzkich. Według najprostszego kryterium – liczby ludności w gminie miejskiej – Radom jest większy od siedmiu, to jest prawie połowy miast wojewódzkich; są to: Gorzów, Kielce, Olsztyn, Opole, Rzeszów, Toruń i Zielona Góra. Wniosku tego nie zmienia porównanie ośrodków jako funkcjonalnych obszarów miejskich. Podobnie wielkością potencjalnego obszaru ciężenia Radom co najmniej dorównuje kilku miastom wojewódzkim.

To porównanie pokazuje również, jak niekonsekwentnie zastosowano model województw „dwubiegunowych”. Oto rangę „drugiego” miasta wojewódzkiego w danym województwie mają Gorzów i Toruń, posiadające zaplecza znacznie mniejsze od Radomia czy Częstochowy. Przywilejem „dwojga stolic” wyróżniono lubuskie, które licząc zaledwie 1 mln ludności jest jednym z dwóch najmniejszych województw. Jednocześnie Gorzów i Zielona Góra to jedno z trzech najmniejszych miast wojewódzkich. Dlaczego „dodatkowymi” ośrodkami wojewódzkimi nie ustanowiono większych Częstochowy i Radomia – odpowiednio w najludniejszych województwach śląskim i mazowieckim?

3. Dobór ośrodków do badań

3. Dobór ośrodków do badań porównawczych

Sytuację wybranego miasta bądź regionu należy rozpatrywać na tle porównywalnych jednostek. Dane w wartościach bezwzględnych nie dają podstaw do odpowiedzi, czy sytuacja jest „zadowalająca”. W przypadku niewielkiej liczby jednostek ściśle porównywalnych należy rozszerzyć stawkę i dobrać je z sąsiednich przedziałów o parametrach nieco „większych” i nieco „mniejszych”, pamiętając o tej charakterystyce przy interpretacji wyników. Jako jednostki porównawcze dla Radomia wybrano miasta, które spełniają następujące warunki: są porównywalne wielkościowo w ujęciach gminy miejskiej i obszaru miejskiego; są samodzielnymi ośrodkami osadniczymi, tj. leżą w oddaleniu od większych bądź porównywalnych miast; posiadają bądź posiadały w przeszłości status miasta wojewódzkiego. Jako porównywalne wielkościowo do Radomia zakwalifikowano miasta: Bielsko-Biała, Częstochowa, Kielce, Rzeszów, Toruń; z sąsiedniej grupy miast większych od Radomia: Białystok, Bydgoszcz i Lublin; z sąsiedniej grupy miast mniejszych od Radomia: Gorzów, Kalisz, Koszalin, Olsztyn, Opole, Płock, Tarnów, Wałbrzych, Zielona Góra.

Z grupy miast większych odrzucono Szczecin – historyczny ośrodek metropolitalny, bardzo odległy i o bardzo odmiennych uwarunkowaniach geograficznych. Z grupy miast porównywalnych wielkościowo pominięto Rybnik – nieposiadający tradycji ośrodka regionalnego, ponadto położony w bliskości konurbacji śląsko-dąbrowskiej. Z niższych grup wielkościowych – największe miasta, które odrzucono, to Elbląg, Legnica i Włocławek. Posiadają one mniejsze obszary miejskie od miast przyjętych do stawki porównawczej. Ponadto Elbląg i Włocławek są położone blisko większych ośrodków i mają bardzo małe obszaryciążenia.

Wybraną stawkę 18 miast różnicuje obecny status administracyjny. Trzy z nich: Bielsko-Biała, Częstochowa i Radom – to trzy największe w kraju samodzielne miasta pozbawione statusu wojewódzkiego. Białystok, Kielce, Rzeszów, Olsztyn i Opole to ośrodki „zwykłych” monocentrycznych województw. Natomiast Bydgoszcz i Toruń oraz Gorzów i Zielona Góra to miasta wojewódzkie w województwach dwubiegunowych. Z nich Toruń dzierży ten status obok znacznie większej Bydgoszczy; w dodatku położonej dość blisko, tak że w dokumentach planistycznych mówi się o zespole miast Bydgoszcz–Toruń. Odmiennie Gorzów i Zielona Góra (są znacznie mniejsze), które posiadają bardzo małe województwo i są od siebie bardziej oddalone. Z kolei Opole jest stolicą najmniej ludnego województwa. Miasta różnicują się ponadto miarą przeszłego

doświadczenia w roli ośrodka regionalnego. Mamy tu miasta o ugruntowanej pozycji, jak Bydgoszcz, Kielce, Koszalin, Lublin czy Opole. Z drugiej strony – miasta, które pełniły taką funkcję jedynie epizodycznie: Bielsko-Biała, Częstochowa, Tarnów, Wałbrzych. Ze wszystkich miast jako najbardziej porównywalne do Radomia – pod względem wielkości, położenia w kraju i uwarunkowań regionalnych – jawią się sąsiednie Kielce, następnie Częstochowa.

Do porównania przyjęto więcej mniejszych niż większych miast od Radomia. Jednym z czynników jest tu struktura sieci osadniczej, w której naturalnie zwiększa się liczba miast w każdej kolejnej kategorii wielkościowej. Ponadto porównywanie Radomia z miastami mniejszymi jest o tyle sensowne poznawczo, iż znany jest fakt zaniżenia jego rangi funkcjonalnej w krajowej sieci osadniczej. Ukazanie Radomia na tle miast mniejszych może pomóc lepiej ocenić miarę dysfunkcji rozwojowych.

4. Sytuacja społeczno-gospodarcza

4. Sytuacja społeczno-gospodarcza

Zależnie od dostępności danych i charakteru badanej cechy porównywano miasta w trzech ujęciach przestrzennych: jako gminy miejskie, jako obszary miejskie (miasta z gminami podmiejskimi) oraz jako miasta z otaczającymi je powiatami ziemskimi. Z nich obszary miejskie najlepiej oddają rzeczywistość ośrodka miejskiego. Jako faktyczne obszary zamieszkania ludności miejskiej są w szczególności podstawą analiz demograficznych.

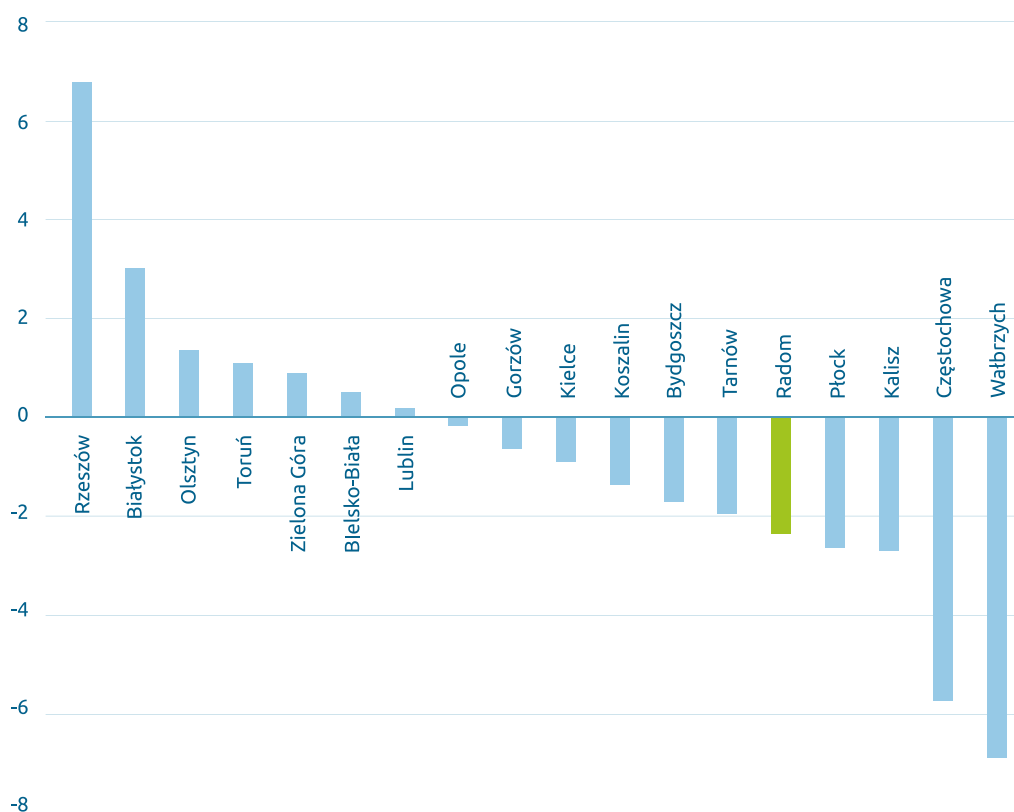
Dla miar gospodarczych dane dostępne są zwykle na poziomie powiatów. Stąd założenie uwzględnienia całego obszaru miejskiego prowadzi do badania całości powiatów grodzkich i okalających je powiatów ziemskich. Tu zdarza się, iż do powiatu grodzkiego przylega więcej niż jeden powiat ziemski – wówczas uwzględniano wszystkie trzy powiaty. Są to następujące przypadki: powiat kłobucki koło Częstochowy, powiat ostrowski koło Kalisza, powiat świdnicki koło Lublina i powiat świdnicki koło Wałbrzycha. Przy czym zważywszy na wielkość Ostrowa Wielkopolskiego i Świdnicy – w stosunku odpowiednio do Kalisza i Wałbrzycha – układy te wypada traktować jako duopole, co uwidoczniono w nazewnictwie.

W przypadku niektórych miar dane porównano tylko dla gmin miejskich. Wynika to z niemożności prostej agregacji pewnych istotnych wskaźników, jak np. stopa bezrobocia. Do gmin miejskich odnoszono też cechy opisujące dostępność usług publicznych o znaczeniu regionalnym (uczelnie, szpitale), ponieważ świadczą je jednostkowe instytucje skupione w miastach. Ponadto przy analizie na poziomie powiatów kontrolnie wykonywano porównania również na poziomie gmin miejskich.

Badania prowadzono na najnowszych danych dostępnych we wrześniu 2022 roku. W ujęciu dynamicznym za początki okresów badawczych przyjęto: rok 2016 dla cech demograficznych, rok 2013 dla cech społeczno-gospodarczych. Wynika to również z dostępności określonych danych. Jednocześnie są to na tyle długie okresy, by ograniczyć wpływ niedawnych zjawisk przypadkowych, jak epidemia koronawirusa bądź wojna na Ukrainie.

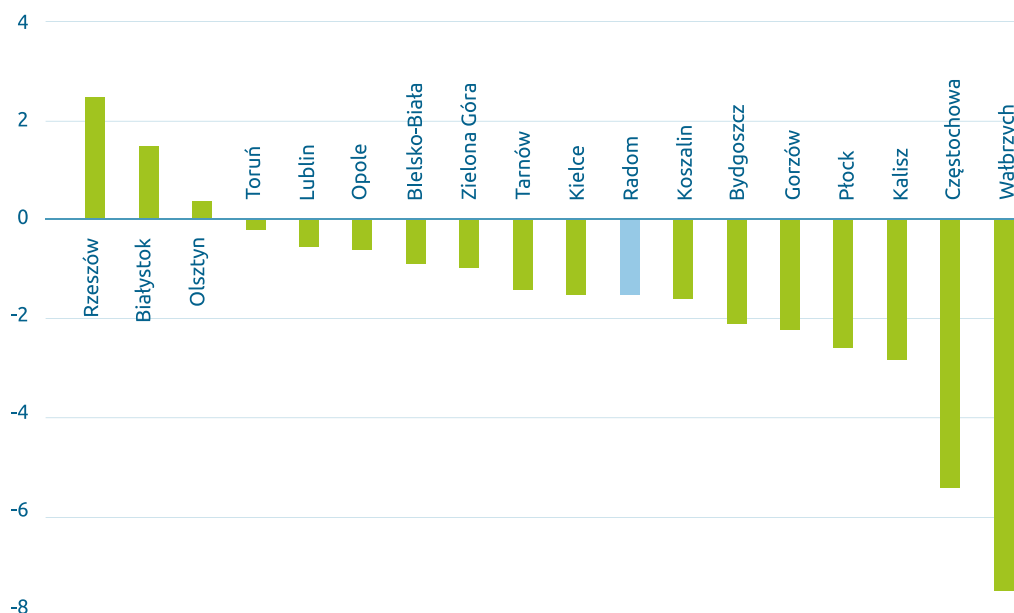
4.1 Demografia

Porównywane 18 ośrodków istotnie różnicuje się pod względem zmiany liczby ludności w latach 2013-21: od blisko +7% do blisko -7%. Od stawki znacznie odstają po dwa miasta na jej krańcach, poza tym zmienność jest dość płynna. Całość konkurencji deklasuje Rzeszów, z wynikiem 6,8%. Drugi jest Białystok, notujący przyrost 3,0%. Na drugim krańcu – zapaści demograficznej doświadczają Wałbrzych i Częstochowa, z wartościami odpowiednio -6,9% i -5,7%. Radom, z liczbą -2,4%, znajduje się w strefie wyraźnego spadku, zajmując 14. miejsce wśród 18 miast. Niewielki ubytek ludności – -0,9% – notują także Kielce, na miejscu 9. W całości stawki wyraźna jest przewaga miast wojewódzkich. Z nich 6 na 10 uwzględnionych cieszy się przyrostem liczby mieszkańców. Wśród miast niewojewódzkich wyjątkiem jest Bielsko-Biała, jako jedyna notująca przyrost, w wysokości 0,5%.

Zmiana liczby ludności (%), 2013-21, obszary miejskie.
 Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Przyrost naturalny oraz saldo migracji zbadano jako średnią roczną z lat 2016–21 oraz dla roku 2021. W ostatnich sześciu latach wśród badanych 18 miast notujemy duże zróżnicowanie rocznego przyrostu naturalnego – od +2,4‰ w Rzeszowie do aż -7,6‰ w Wałbrzychu. Wyraźnie dodatnia wartość prócz Rzeszowa cechuje również wschodni Białystok, z wynikiem +1,4‰. Za środkiem tabeli wyróżnia się grupa 4 ośrodków o umiarkowanym ubytku demograficznym, około -1,5‰ rocznie. Znajdują się tu trzy sąsiednie miasta: Kielce, Radom i Tarnów, a ponadto odległy Koszalin. Radom z wynikiem -1,6‰ zajmuje 11. miejsce na 18 miast. Stawkę zamykają ponownie Częstochowa (-5,5‰) i Wałbrzych (-7,6‰).

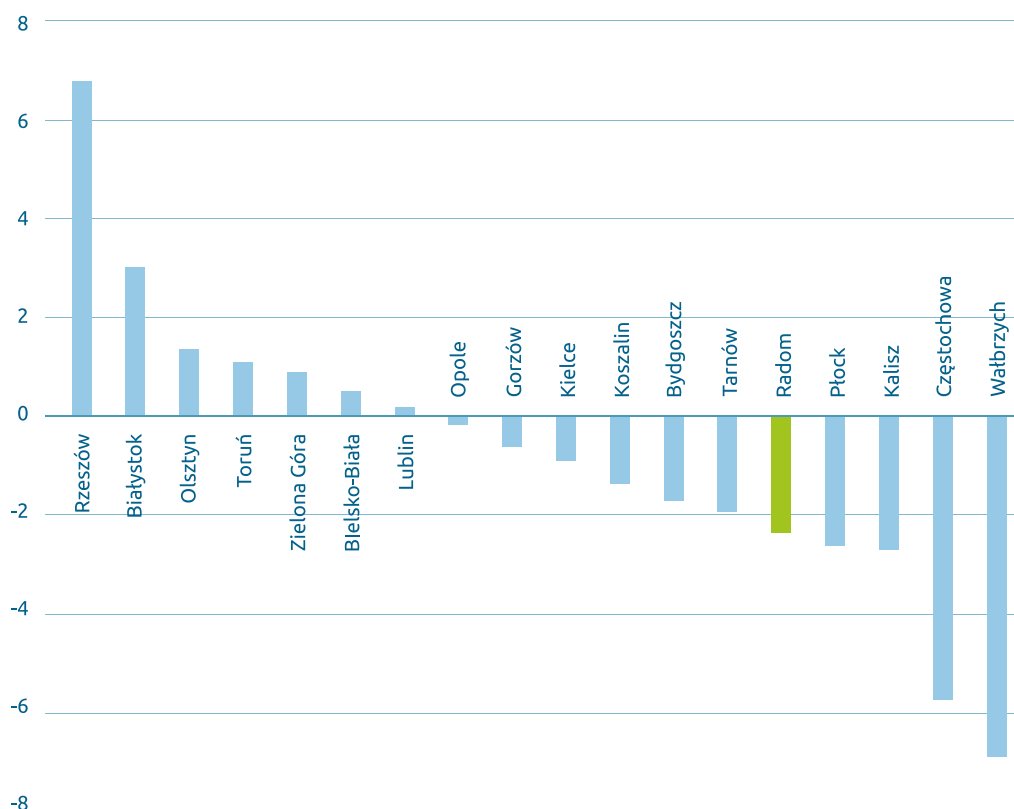

Przyrost naturalny na 1000 mieszkańców, średnia roczna 2016–2021, obszary miejskie. Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Ograniczenie analizy do ostatniego roku 2021 nie zmienia zasadniczo położenia miast w zestawieniu. Kielce i Radom awansują odpowiednio o jedną pozycję w górę, wyprzedzając Tarnów. Natomiast sytuacja całej stawki wygląda inaczej w liczbach bezwzględnych. Wszystkie miasta notują ubytek naturalny ludności: od -1,0‰ w Rzeszowie do -11,5‰ w Wałbrzychu. Radom pozostaje w średnicy z wynikiem -4,9‰.

Jeśli chodzi o saldo migracji, jeszcze wyraźniej widoczne jest rozwarstwienie

między miastami wojewódzkimi, które przyciągają mieszkańców, i pozbawionymi tego statusu, które ich tracą. Bezkonkurencyjny jest ponownie Rzeszów, który w latach 2016-21 notował średni przyrost migracyjny 6,8‰. Wszystkie pozostałe dziewięć miast wojewódzkich również cechuje dodatnie saldo migracji. Z pozbawionych tej rangi pozytywnym wynikiem cieszą się tylko Koszalin (2,0‰) i Bielsko-Biała (1,3‰). Radom zamyka całą stawkę, z najgorszym wynikiem -2,1‰. Niedaleko, na miejscu 16. wśród 18 miast, plasuje się Częstochowa (-1,8‰). Kielce znajdują się bliżej środka tabeli, na 12. pozycji, z wartością 0,4‰.

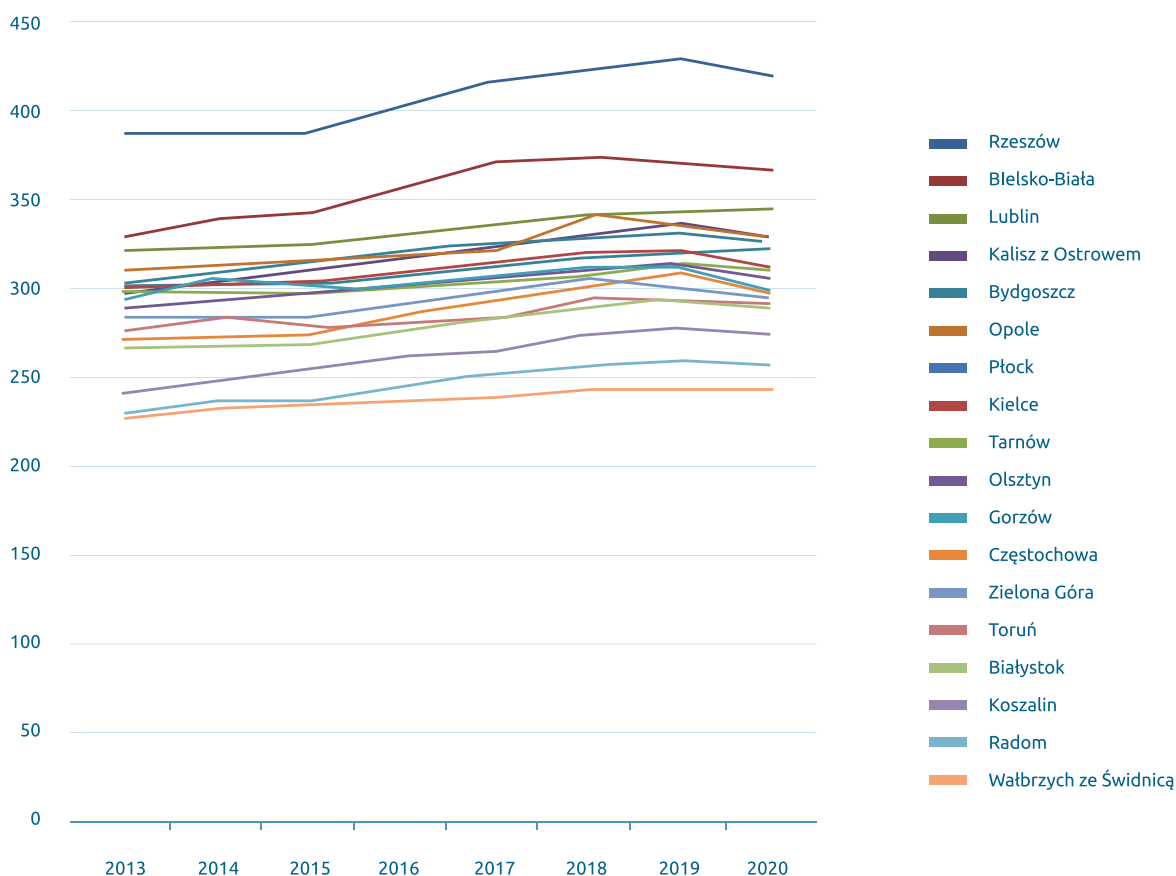

Saldo migracji na 1000 mieszkańców, średnia roczna 2016-2021, obszary miejskie.
Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Ograniczenie analizy do roku 2021 nie zmienia istotnie hierarchii. Jednak Radom plasuje się na nieco wyższej, 14. pozycji wśród 18 miast, z wynikiem -1,9‰. Tymczasem w rocznych zestawieniach dla okresu 2017-20 konsekwentnie zajmował ostatnie 18. miejsce; w roku 2016 – przedostatnie. Jakkolwiek ta odmiana w ostatnim roku jest zastanawiająca, nie upoważnia jeszcze do ogłaszania zmiany trendu.

4.2 Rynek pracy

Radom nieprzypadkowo słynie jako „stolica polskiego bezrobocia”. Rzeczywiście od wielu lat wykazuje najwyższą stopę bezrobocia wśród porównywalnych miast. W roku 2021 w większości dużych miast w Polsce problem bezrobocia w zasadzie nie występuje. Również wśród badanych 18 miast w większości przypadków sytuacja nie przewyższa stopy bezrobocia naturalnego, którą szacuje się na 3-4%, bądź przewyższa ją nieznacznie. W przedziale do 4% mieści się połowa badanych ośrodków. Kolejne siedem miast wykazuje umiarkowanie niskie bezrobocie o stopie do 6,2%. Ta wartość cechuje zamykający tę grupę Białystok; tutaj też plasują się pozostałe dwa miasta wschodnie – Lublin i Rzeszów, ponadto Kielce.

Stopa bezrobocia (%), gminy miejskie.
Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

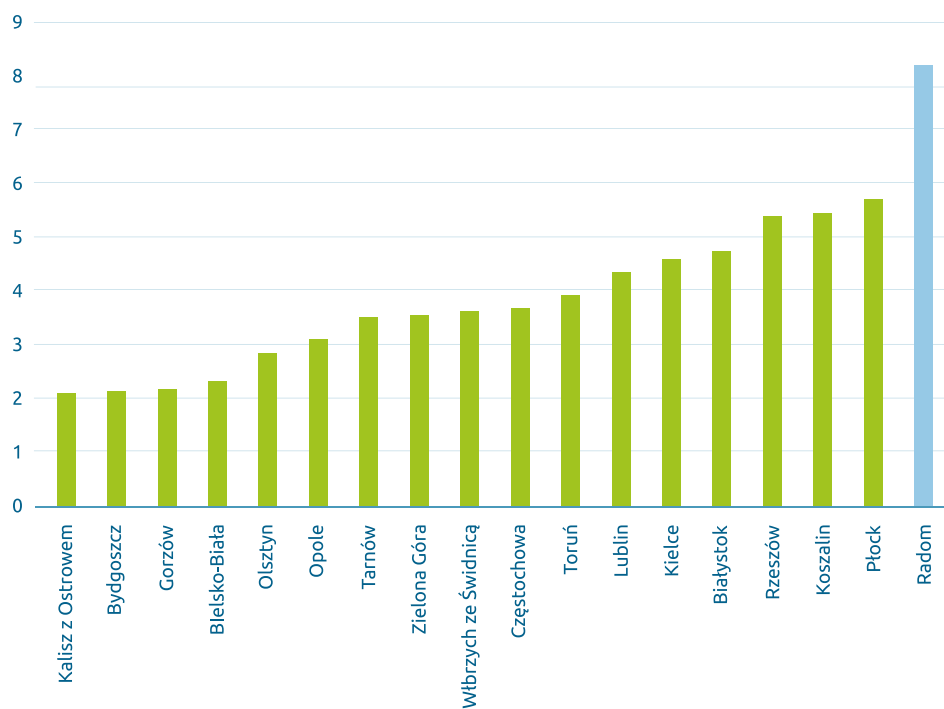
Ostatnią osobną kategorię stanowi Radom, odstając od reszty stawki o rząd wielkości. Radom jako jedyny utrzymuje stopę bezrobocia jeszcze dwucyfrową: 10,3%. Kielce znajdują się na miejscu 13., z wartością 5,2%, Częstochowa zajmuje pozycję 7., z wynikiem 3,6%. Co więcej ta dysproporcja między Radomiem a resztą stawki utrzymuje się od dekad.

Wprawdzie w ostatniej dekadzie również w Radomiu miał miejsce duży spadek stopy bezrobocia, jednak nie większy, niż wynikałoby to z trendu ogólnokrajowego. W stosunku do roku 2013 – w 2021 roku stopa bezrobocia w Radomiu była niższa o 55%. Jest to typowy wynik: podobny spadek zanotowały Kielce, a ponadto Białystok, Koszalin, Opole, Płock i Zielona Góra. Mniejszy procentowy spadek miały tylko wschodnie Lublin (48%) i Rzeszów (42%). Pozostała połowa badanych miast cieszyła się większą procentową obniżką stopy bezrobocia w latach 2013-21 (mimo że zaczynała już z niższego poziomu niż Radom). Co ciekawe, najwyższy spadek wśród 18 ośrodków – 74% – zanotowała Częstochowa.

Obraz rynku pracy nie zmienia się w ujęciu miast z powiatami ziemskimi, przy odniesieniu liczby bezrobotnych do liczby osób w wieku produkcyjnym. Radom pozostaje na końcu zestawienia, odcinając się od reszty stawki wartością 8,2 bezrobotnych na 100 osób w wieku produkcyjnym. Wszystkie inne miasta nie przekraczają wartości 6 bezrobotnych. Stawkę otwierają Kalisz z Ostrowem, Bydgoszcz i Gorzów, z wynikiem 2,1. Częstochowa plasuje się na miejscu 10., z wartością 3,7, Kielce – na 13., posiadając 4,6 bezrobotnych na 100 osób w wieku produkcyjnym.

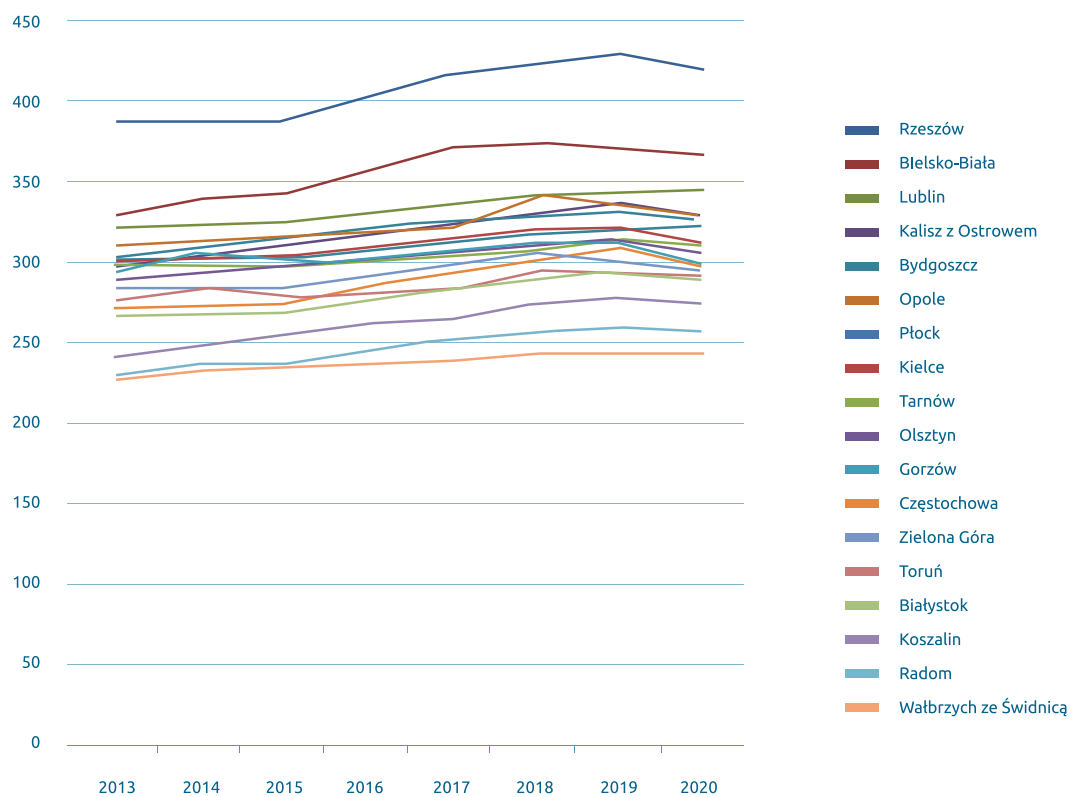
Symetryczne spojrzenie na rynek pracy daje porównanie liczby osób pracujących w stosunku do liczby mieszkańców. O ile jednak stopa bezrobocia odnieszona jest do zaludnienia samego ośrodka, o tyle wśród pracujących uwzględniane są osoby dojeżdżające z zewnątrz. Stąd też rozwarstwienie pomiędzy badanymi ośrodkami może być jeszcze większe.

Radom w strukturze przestrzennej kraju

Bezrobotni na 100 osób w wieku produkcyjnym, miasta z powiatami (2021).

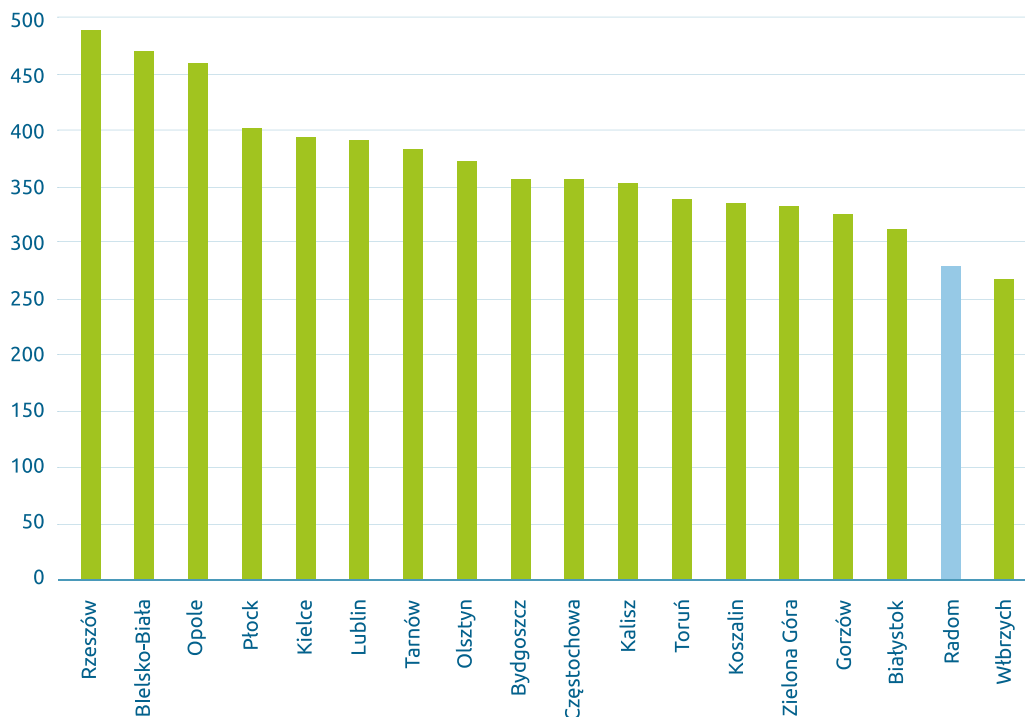
Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Pracujący na 1000 mieszkańców, miasta z powiatami.

Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

W ujęciu miasta z powiatem przodujący Rzeszów posiada 1,7 razy więcej pracujących w ilorazie do liczby mieszkańców niż ostatni Wałbrzych ze Świdnicą. Radom, z wynikiem 256 pracujących na 1000 mieszkańców, plasuje się na przedostatnim miejscu wśród 18 badanych ośrodków. Częstochowa (297) jest na miejscu 12., Kielce (314) – na 8. Przedostatnia pozycja Radomia w badanej stawce jest stała przynajmniej od 2013 roku.

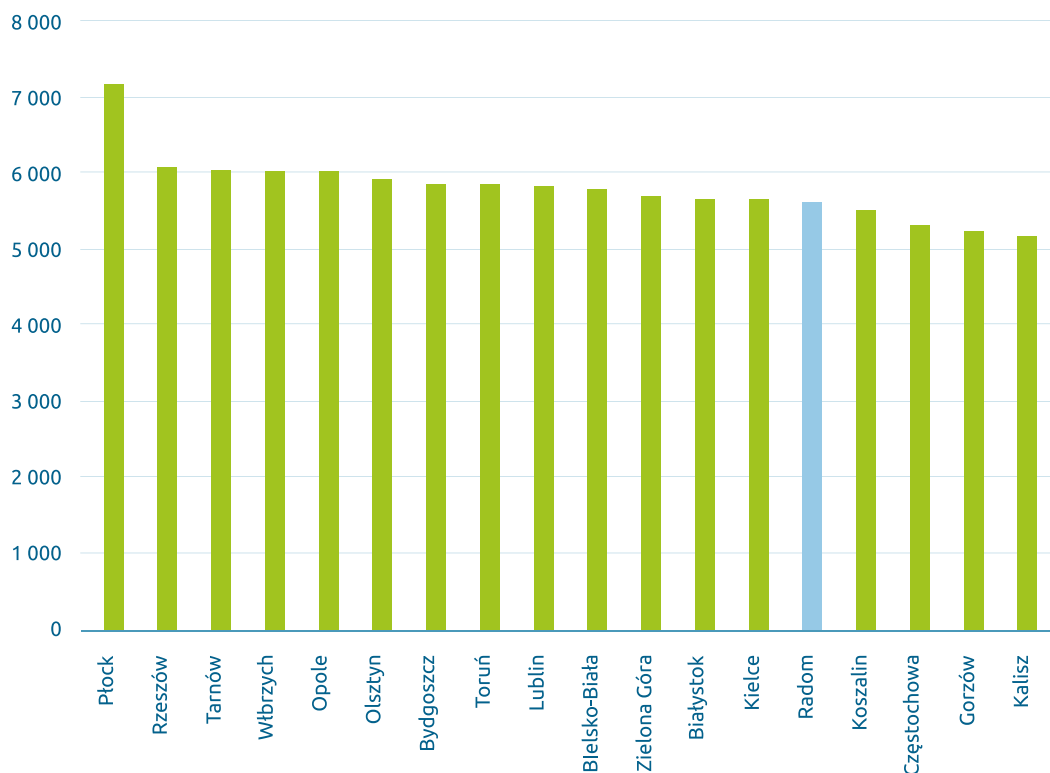

Pracujący na 1000 mieszkańców, gminy miejskie (2020).

Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Obrazu nie zmienia ograniczenie badania do gmin miejskich. W tym ujęciu Radom znajduje się również na przedostatnim miejscu, przed Wałbrzychem. Częstochowa i Kielce posiadają odpowiednio 1,3 i 1,4 razy więcej pracujących na mieszkańca, zajmując miejsca odpowiednio 10. i 5. na 18 badanych miast.

Jako nieco lepsze jawi się położenie Radomia w świetle średnich wynagrodzeń. W ujęciu gmin miejskich wśród 18 badanych jednostek rozpiętość średniego wynagrodzenia wynosi 1,4 – to iloraz między Płockiem a Kaliszem, z wynikami odpowiednio 7,2 i 5,2 tys. zł. Płock jednak, ze względu na obecność wielkiego przedsiębiorstwa „Orlen”, jest przypadkiem wyjątkowym, odstającym od reszty stawki. Wśród „zwykłych” wielofunkcyjnych miast pierwszy jest Rzeszów, z wartością 6,1 tys. Otwiera on grupę czterech ośrodków, gdzie wynagrodzenia przewyższają średnią krajową, wynoszącą 6,0 tys. zł. W przedziale tym znajdują się ponadto – co ciekawe – Opole, Tarnów i Wałbrzych.

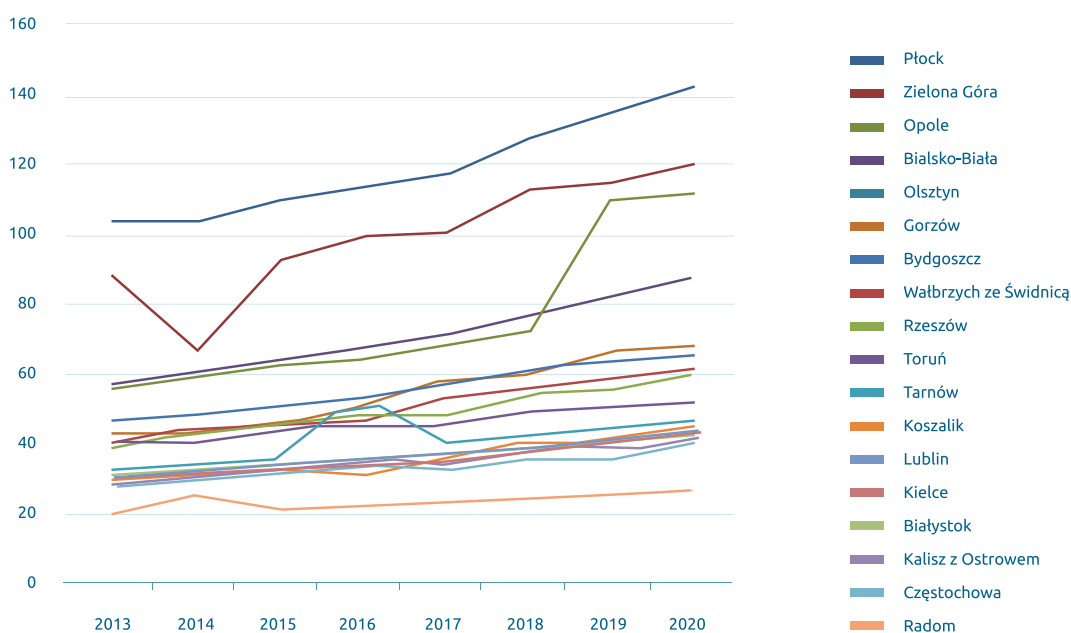
Średnie wynagrodzenie miesięczne (zł), gminy miejskie (2021).
 Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Dalej następuje grupa 10 miast, gdzie wynagrodzenia są umiarkowanie niższe niż średnia krajowa. Mylna byłaby jednak interpretacja, iż w tych miastach zarabia się „gorzej” niż przeciętnie w kraju. Średniej krajowej nie należy mylić z medianą, to jest wartością przeciętną, która byłaby znacznie niższa. Średnia jest zawyżana przez największe ośrodki metropolitalne, ze względu na ich wagę ludnościową, jak również tamtejsze „kominy płacowe”. W dolnej partii tejże grupy o umiarkowanie niższych wynagrodzeniach znajdują się Kielce i Radom. W całej stawce 18 miast zajmują one pozycje 13.-14. z wartością 5,6 tys. zł. Natomiast Częstochowa należy do grupy trzech miast o niższych wynagrodzeniach – plasuje się na 16. miejscu, z wynikiem 5,3 tys. Rozpatrując zmiany wysokości wynagrodzeń od roku 2013, nie dostrzegamy różnicy w sytuacji Radomia. W wymiarze bezwzględny wynagrodzenia rosły tutaj konsekwentnie, zgodnie z trendem krajowym.

4.3 Rynek przedsiębiorstw

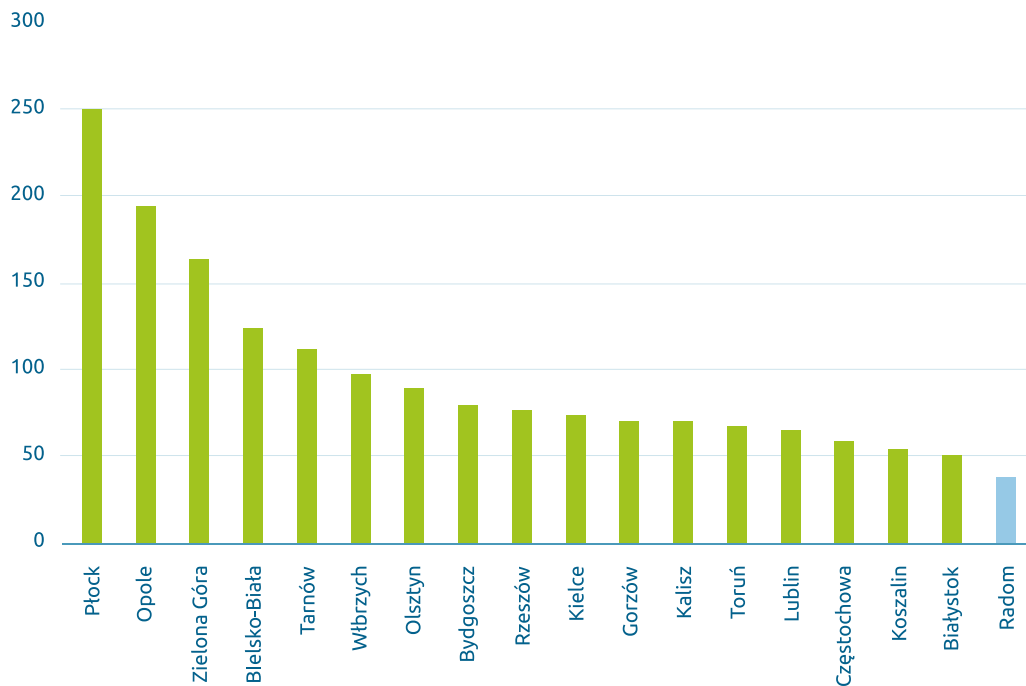
Wysoki poziom bezrobocia w Radomiu nie jest przyczyną, lecz skutkiem kryzysu miasta. Kilka dekad temu Radom był dużym ośrodkiem przemysłowym. Upadek przemysłu nie został jednak zrównoważony rozwojem sfery usług, w szczególności publicznych. W Radomiu nie notujemy również odrodzenia sektora przemysłu, obserwowanego w innych ośrodkach.

Wartość środków trwałych zainwestowanych w przedsiębiorstwach w przeliczeniu na mieszkańca stawia Radom na ostatnim miejscu wśród 18 badanych ośrodków. Dotyczy to zarówno ujęcia wraz z powiatem, jak i dla samej gminy miejskiej. Sytuacja utrzymuje się trwale w ostatnich latach. Co więcej, w porównaniu z rokiem 2013 dysproporcje między porównywalnymi ośrodkami a Radomiem wzrosły. W 2020 roku Radom (z powiatem) posiada 27 tys. zł środków trwałych w przedsiębiorstwach na mieszkańca. Plasująca się tylko o miejsce wyżej Częstochowa osiąga wynik 39 tys., a zatem 1,5 razy wyższy; tymczasem w roku 2013 odpowiedni iloraz wynosił 1,4. Kielce znajdują się na pozycji 14. wśród 18 ośrodków, z wartością 44 tys., czyli 1,7 razy więcej od Radomia; w roku 2013 ta proporcja wynosiła 1,5. Wartość środków trwałych na mieszkańca dla Radomia w roku 2020 jest 2,4 razy niższa niż średnia dla 18 badanych miast z powiatami; w 2013 roku było to 2,2 razy. Analogiczny stosunek wyliczony dla gmin miejskich jest jeszcze większy: średnia dla 18 miast w roku 2020 (97 tys.) jest 2,5 razy wyższa od wartości dla Radomia (38 tys.).

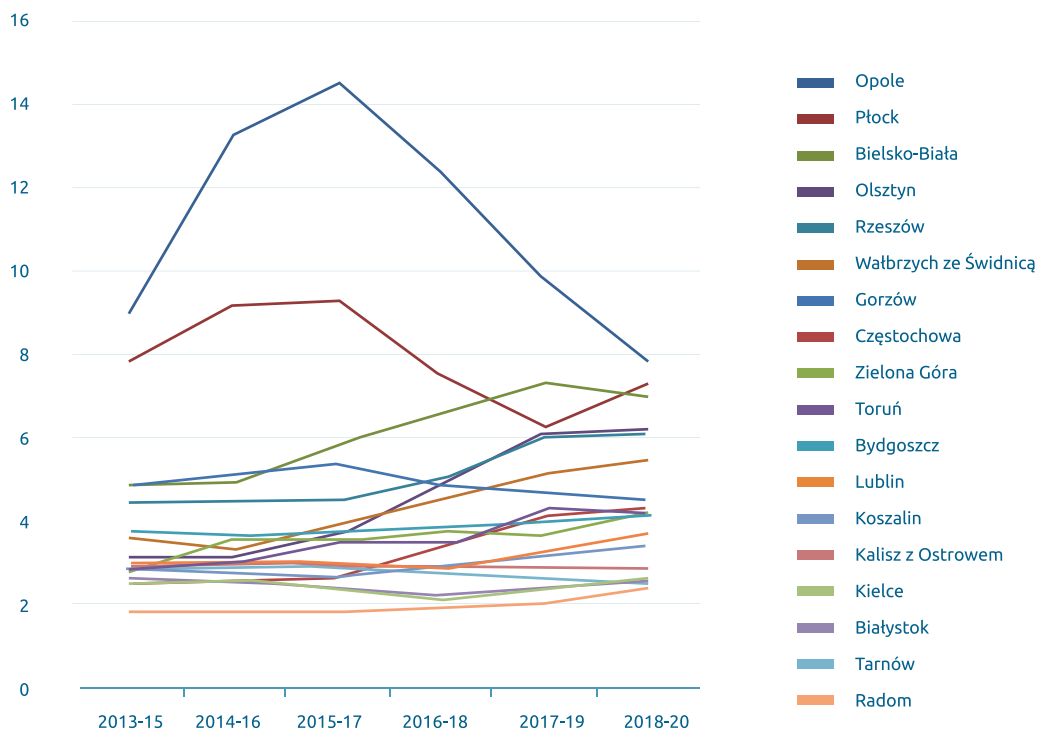

Wartość środków trwałych w przedsiębiorstwach na mieszkańca (tys. zł), miasta z powiatami.

Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

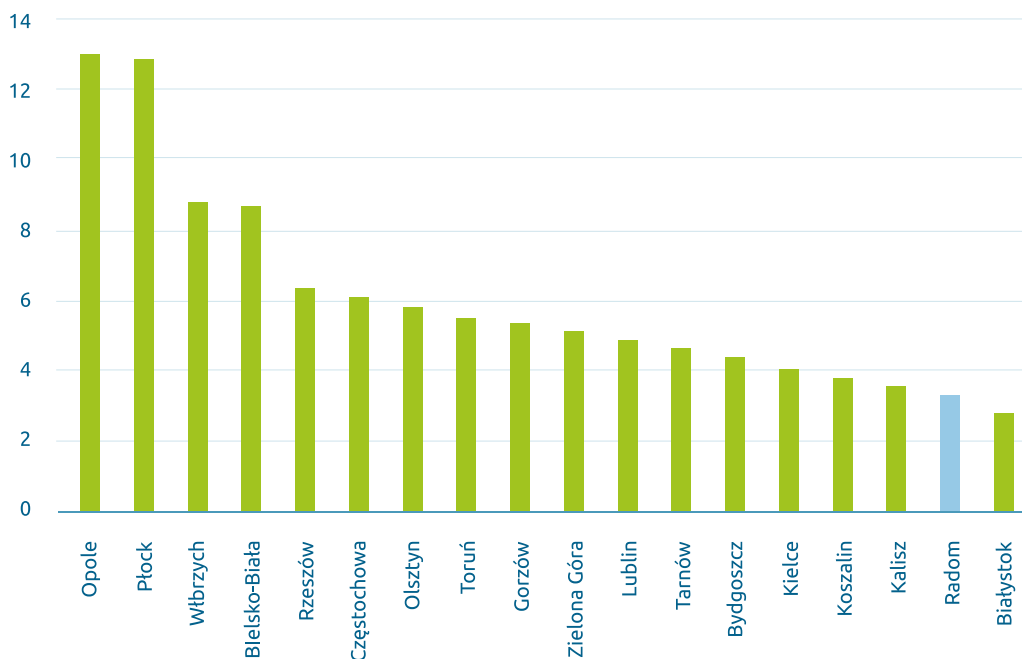
Wartość środków trwałych w przedsiębiorstwach na mieszkańca (tys. zł), gminy miejskie (2020).
Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Średnie roczne nakłady inwestycyjne na mieszkańca (tys. zł), miasta z powiatami.
Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Rozpoznanie nakładów inwestycyjnych w przedsiębiorstwach w ostatnich latach nie pozwala przewidywać przełamania kryzysu w radomskim sektorze przemysłowym. Radom (z powiatem) znajduje się ponownie na ostatniej pozycji wśród 18 porównywanych ośrodków. Sytuacja ta jest trwała – dotyczy wszystkich badanych trzyletnich okresów, począwszy od lat 2013-15. W latach 2018-20 średnie roczne nakłady inwestycyjne na mieszkańca w Radomiu wyniosły 2,4 tys. zł. Tymczasem Kielce znajdowały się na 14. pozycji wśród 18 miast, z wynikiem 2,6 tys., Częstochowa – na 8., z wynikiem 4,4 tys. zł. Najwyżej sklasyfikowane Opole cieszyło się wartością 7,8 tys. zł. – 3,2 razy większą od Radomia.

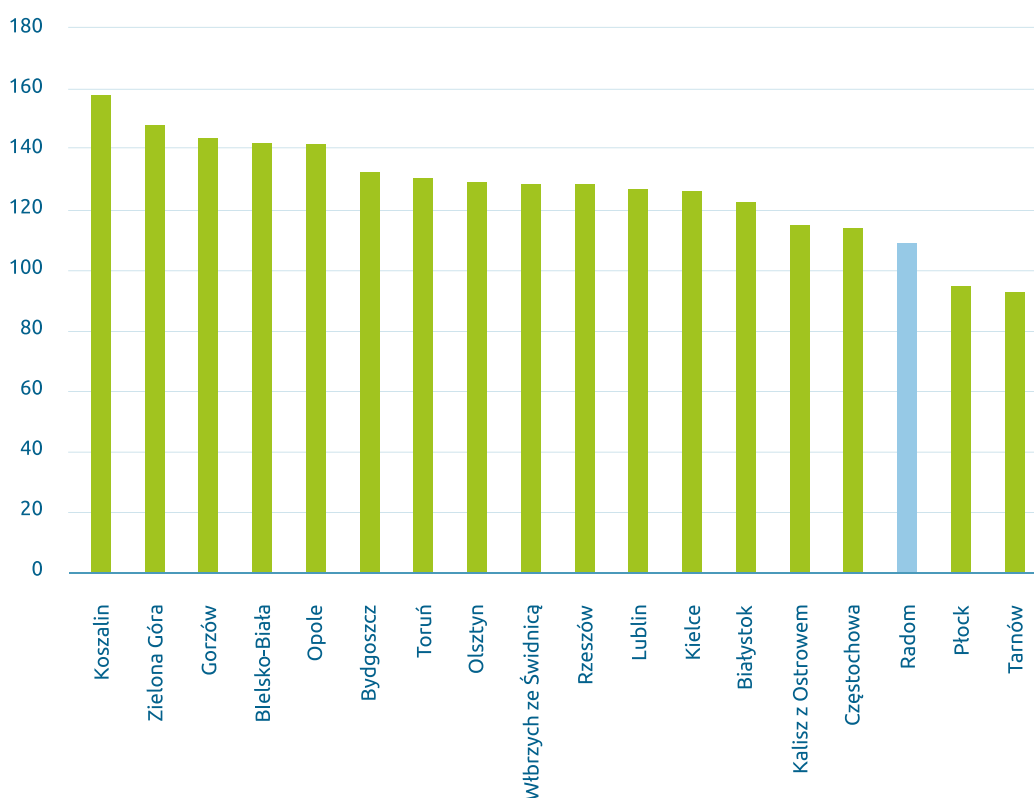
Niewiele zmienia rozpoznanie sytuacji na poziomie gmin miejskich. W tym ujęciu według średniej z lat 2018-20 Radom znajduje się na pozycji przedostatniej, z wynikiem 3,3 tys. zł na mieszkańca. Niżej jest Białystok – 2,8 tys. Pozostające na pierwszym miejscu Opole osiąga wynik blisko czterokrotnie wyższy niż Radom – 13 tys. zł rocznie na mieszkańca.

Średnie roczne nakłady inwestycyjne na mieszkańca (tys. zł), gminy miejskie (2018-2020). Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Powyższego obrazu działalności inwestycyjnej przedsiębiorstw nie poprawia wiele wgląd w aktywność gospodarczą ludności. Jeśli idzie o liczbę podmiotów gospodarczych zarejestrowanych na 1000 mieszkańców, Radom z powia-

tem – z wynikiem 109 podmiotów na 1000 mieszkańców – plasuje się na 16. miejscu w stawce 18 badanych ośrodków. Poniżej znajdują się Płock i Tarnów, miasta cechujące się obecnością wielkich zakładów przemysłowych. Bezpośrednio nad Radomiem umiejscawia się Częstochowa (114). Kielce, z wartością 126, znajdują się na 12. pozycji. Przewodzący wśród 18 miast Koszalin posiada 157 podmiotów na 1000 mieszkańców; w tym przypadku, zważywszy iż badamy miasta z powiatami, na jego wysokość wpływa zapewne specyfika położenia nadmorskiego. Jednak następną w stawce Zielona Góra osiąga wynik 148, to jest nadal około 1,4 razy wyższy od Radomia. Oglądu sytuacji nie zmienia przeniesienie analizy na poziom samych gmin miejskich.

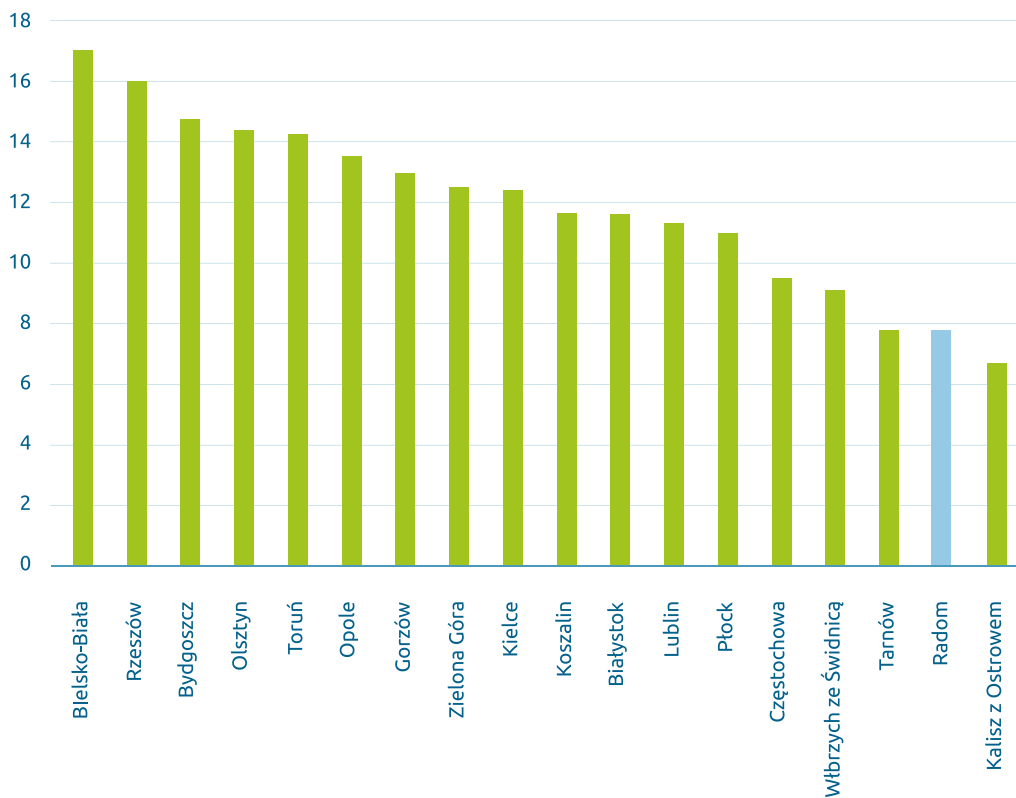

Podmioty gospodarcze na 1000 mieszkańców, miasta z powiatami (2021).
Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Inną hierarchię ośrodków, acz bez zmiany położenia Radomia, daje porównanie liczby dużych przedsiębiorstw, zatrudniających od 250 osób wzwyż, w odniesieniu do liczby ludności. Tutaj Radom umiejscawia się na przedostatnim miejscu, mając 8 dużych przedsiębiorstw na 100 tys. mieszkańców. Na ostatnim miejscu, z liczbą 7, plasuje się Kalisz z Ostrowem. Kielce i Częstochowa zajmują pozycje odpowiednio 9. i 14., z zasobem 12 i 10 dużych przedsiębiorstw na 100 tys. ludności. Pierwsze miejsca w zestawieniu przypadają Bielsku-Białej (17), Rzeszowowi (16) i Bydgoszczy (15), wykazującym wartości dwukrotnie wyższe od Radomia. Przewodząca Bielsko-Biała jest wyjątkiem, gdyż dalej

w tabeli ujawnia się wyraźna przewaga ośrodków wojewódzkich, jeśli idzie o lokalizację dużych podmiotów gospodarczych. Na ogółem osiem miast nie-wojewódzkich sześć zajmuje ostatnie miejsca w zestawieniu.

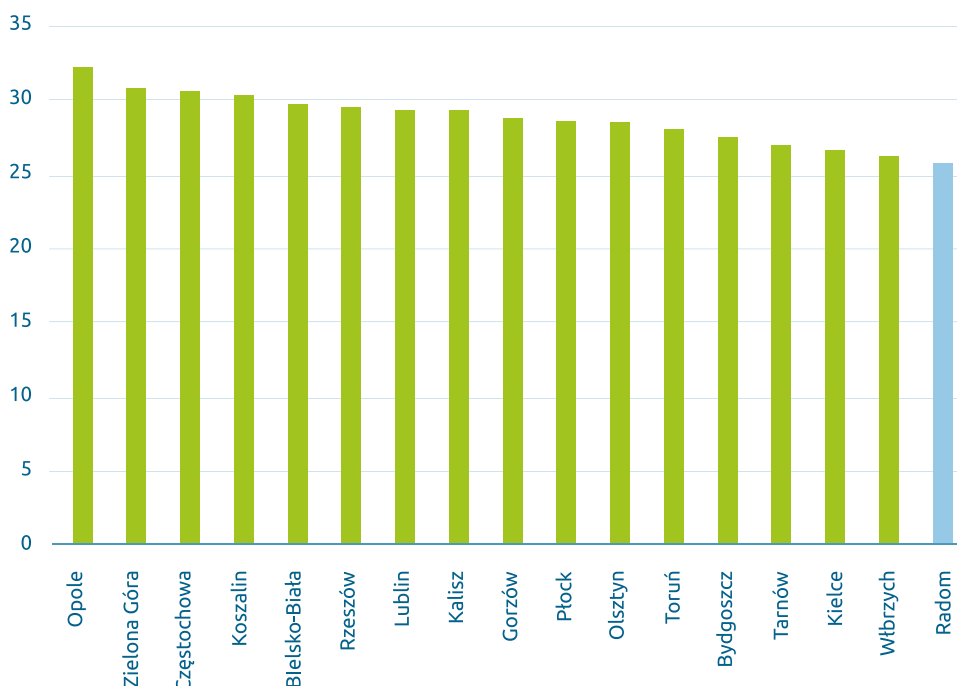

Podmioty gospodarcze zatrudniające od 250 pracowników wzwyż na 100 tys. mieszkańców, miasta z powiatami (2021).

Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

4.4 Rynek mieszkaniowy

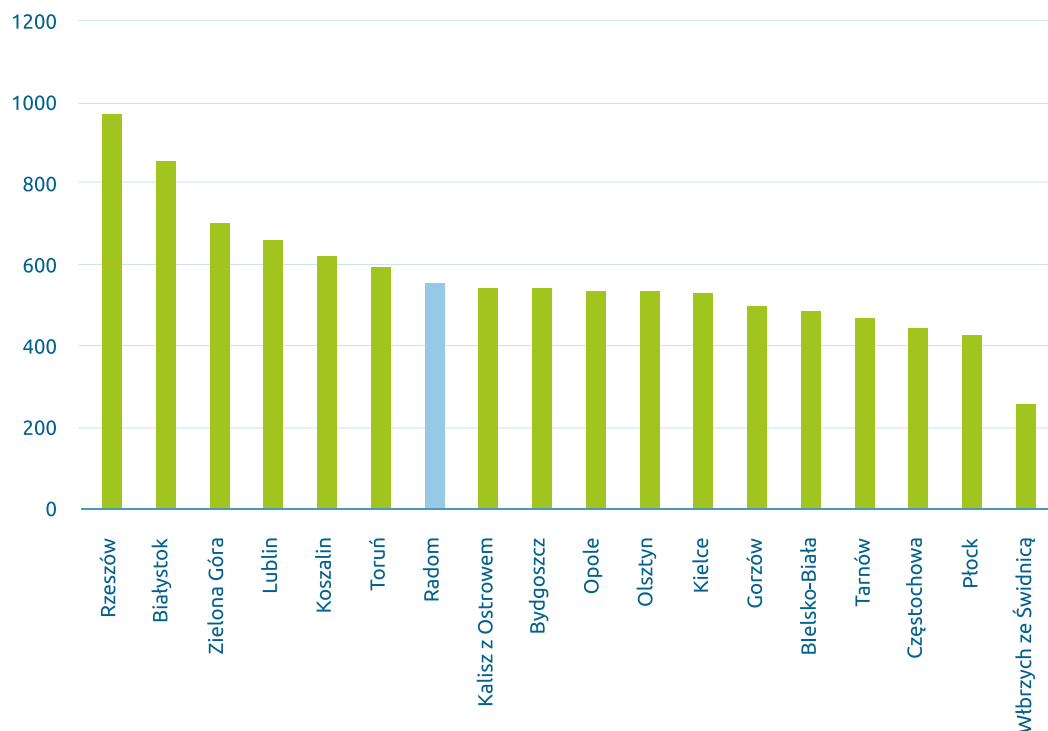
Wybitnie niskie zasoby mieszkaniowe w stosunku do liczby ludności były wskazywane jako bariera rozwojowa Radomia już w okresie Polski Ludowej. Sytuacja na tle porównywalnych ośrodków do dzisiaj nie zmieniła się. Radom w 2020 roku pozostaje na ostatnim miejscu w ujęciu miast z powiatami, a na przedostatnim (przed Wałbrzychem) w ujęciu gmin miejskich. W ujęciu z powiatami wynik 26 m² na mieszkańca jest niewiele niższy od wyniku dla Kielce – 27, które plasują się na 16. miejscu wśród 18 ośrodków. Częstochowa z wynikiem 31 m² zajmuje znacznie wyższe miejsce 3., co należy wiązać również z jej szybkim wyludnieniem się w ostatnich dekadach. Przewodzące Opole posiada 32 m² powierzchni użytkowej mieszkań na mieszkańca.

Powierzchnia użytkowa mieszkań na mieszkańca (m²), miasta z powiatami (2020).

Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Jakoby odpowiedzią rynku na opisane niedobory mógłby być duży przyrost powierzchni mieszkaniowej w Radomiu w roku 2021. Z wynikiem 558 m² na 1000 mieszkańców Radom z powiatem zajmuje 7. miejsce wśród 18 badanych ośrodków. Tabelę otwiera Rzeszów z bardzo wysoką wartością 971 m². Kielce i Częstochowa plasują się niżej od Radomia, zajmując pozycje odpowiednio 12. i 16., z wynikami 530 i 445. Zestawienie zamyka Wałbrzych ze Świdnicą z ekstremalnie niską wartością 259 m² na 1000 mieszkańców.

Powierzchnia użytkowa mieszkań oddanych do użytku na 1000 mieszkańców (m²), miasta z powiatami (2021).

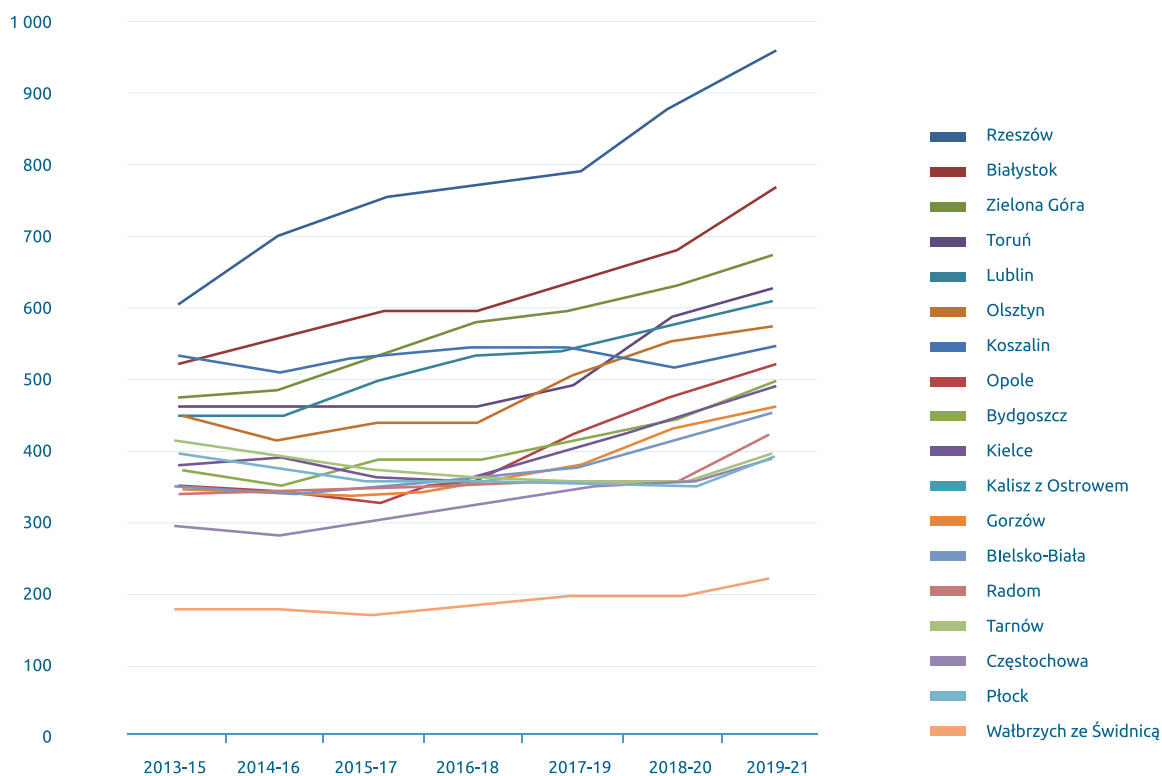
Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Tak wysoka pozycja Radomia w roku 2021 jest wyjątkowa w skali ostatniej dekady. Jeszcze w 2020 roku Radom notował przyrost powierzchni mieszkaniowej w wysokości 359 m², plasując się na 14. miejscu wśród 18 ośrodków. Zmiana wielkości oddanej powierzchni mieszkaniowej między latami 2020 a 2021 wyniosła w Radomiu z powiatem aż 56% i była zdecydowanie najwyższa wśród 18 miast. Co znamienne, kolejne najwyższe zmiany zanotowały inne miasta o cechach kryzysowych: Tarnów (32%), Włbrzych ze Świdnicą (28%), Częstochowa oraz Kalisz z Ostrowem (po 25%). Dla odmiany zmiany ujemne poniosły miasta dotychczas cieszące się lepszą koniunkturą: Toruń -18%, Olsztyn -8%, Rzeszów -5%. Podobne wyniki daje analiza w ujęciu samych gmin miejskich. Tutaj w wielkości oddanej powierzchni (422) Radom jest na 9. miejscu wśród 18 miast. Zmiana w stosunku do roku 2020 wyniosła aż 94%.

Byłoby jednak nieostrożnością wyciągać dalej idące wnioski na podstawie jednego roku. Zjawisko to może mieć charakter spekulacyjny, związany z zaniżeniem wartości, a tym samym większym potencjałem wzrostu cen mieszkań w ośrodkach kryzysowych. Tymczasem, by ograniczyć wpływ zjawisk przypadkowych, wypada przenieść analizę na średnie roczne dla okresów trzyletnich, podobnie jak przy nakładach inwestycyjnych w przedsiębiorstwach.

Tutaj w okresie 2019-21 Radom z powiatem znajduje się na 14. miejscu, z wynikiem 426 m² na 1000 mieszkańców. Tym samym przewyższa o dwa miejsca Częstochowę (391), zaś jest o cztery miejsca niżej od Kielc (492). Tabelę otwiera odstający od stawki Rzeszów, z wynikiem 958, to jest 2,2 razy wyższym od Radomia. Drugi w zestawieniu Białystok (767) przewyższa Radom 1,8 razy.

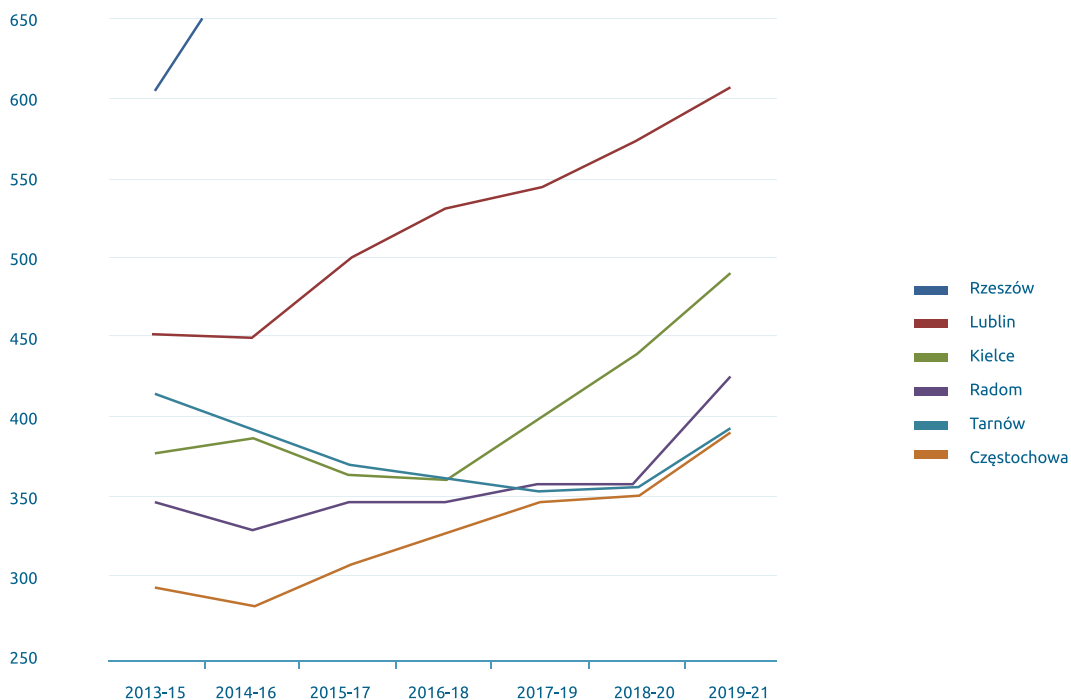
Widoczna jest wyraźna przewaga miast wojewódzkich, zajmujących górną połowę tabeli. Wyjątkami są jedynie Koszalin na miejscu 7. oraz najmniejszy wojewódzki Gorzów na miejscu 12. Obrazu nie zmienia istotnie przejście z analizą do samych gmin miejskich. W tym ujęciu Radom znajduje się na miejscu 12., Częstochowa jest 14., Kielce – 7. Podobnie utrzymuje się przewaga miast wojewódzkich, z jednym istotnym wyjątkiem – 16. pozycją Bydgoszczy.

Średnia roczna powierzchnia użytkowa mieszkań oddanych do użytku na mieszkańca (m²), miasta z powiatami.

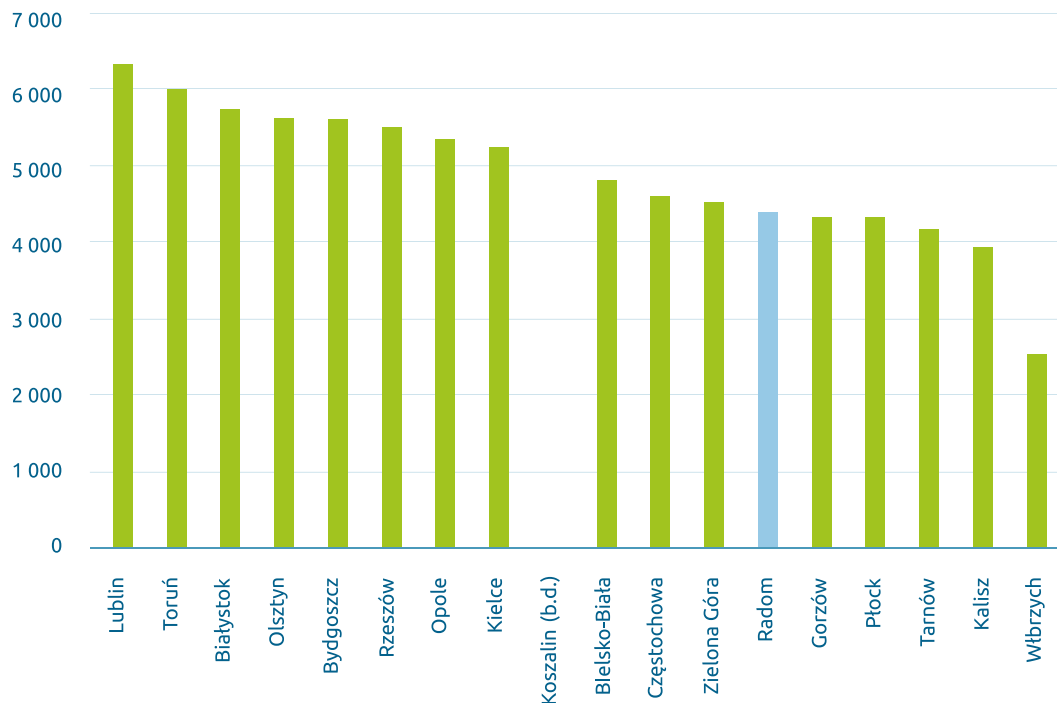
Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Radom w strukturze przestrzennej kraju

Średnia roczna powierzchnia użytkowa mieszkań oddanych do użytku na mieszkańca (m²), miasta z powiatami (otoczenie Radomia).

Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

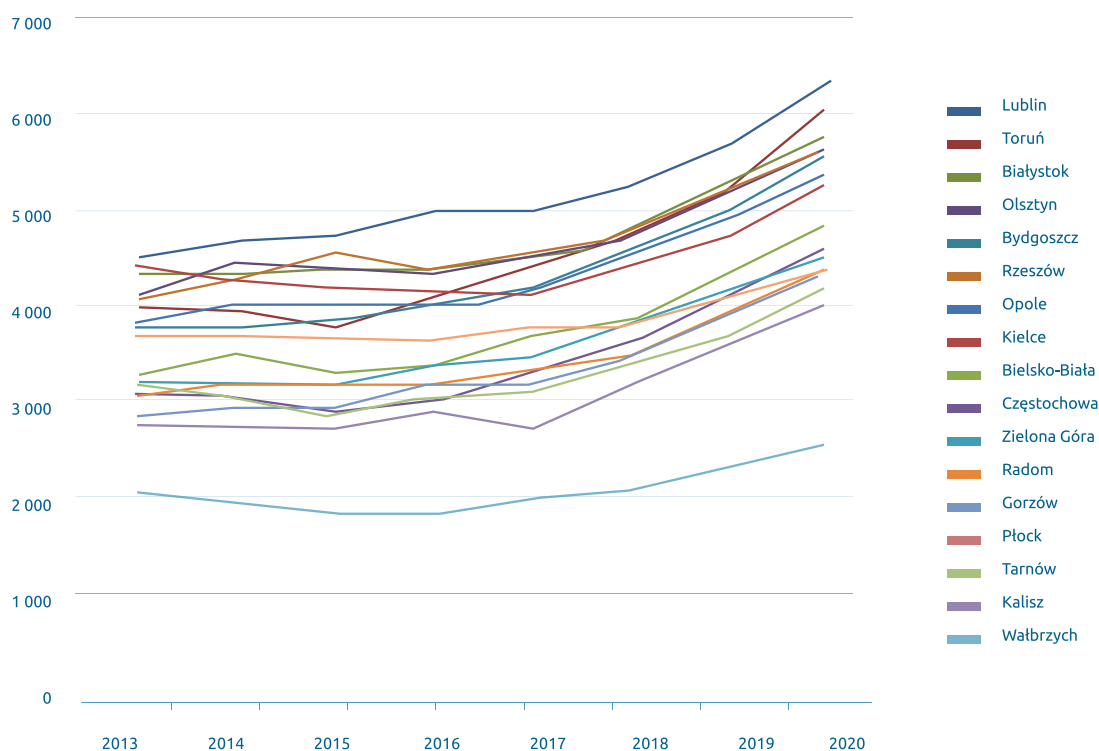

Średnia cena za 1 m² sprzedanych mieszkań, gminy miejskie (2020).

Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Pod względem cen mieszkań (rynek pierwotny i wtórny łącznie) stawka miast jest zróżnicowana, jednak nie rozpada się na wyraźne przedziały. Jedynym wyjątkiem jest Wałbrzych, tkwiący w zapaści demograficznej, z cenami dwukrotnie niższymi od mediany dla 18 ośrodków. W ujęciu gmin miejskich Radom z wartością 4,4 tys. zł za 1 m² plasuje się na 13. miejscu. Niewiele wyżej, na 11. pozycji, jest Częstochowa (4,6), istotnie wyżej, na 8. miejscu, są Kielce (5,2). Stawkę otwiera Lublin, z ceną 6,3 tys. za 1 m², czyli 1,4 razy wyżej niż Radom.

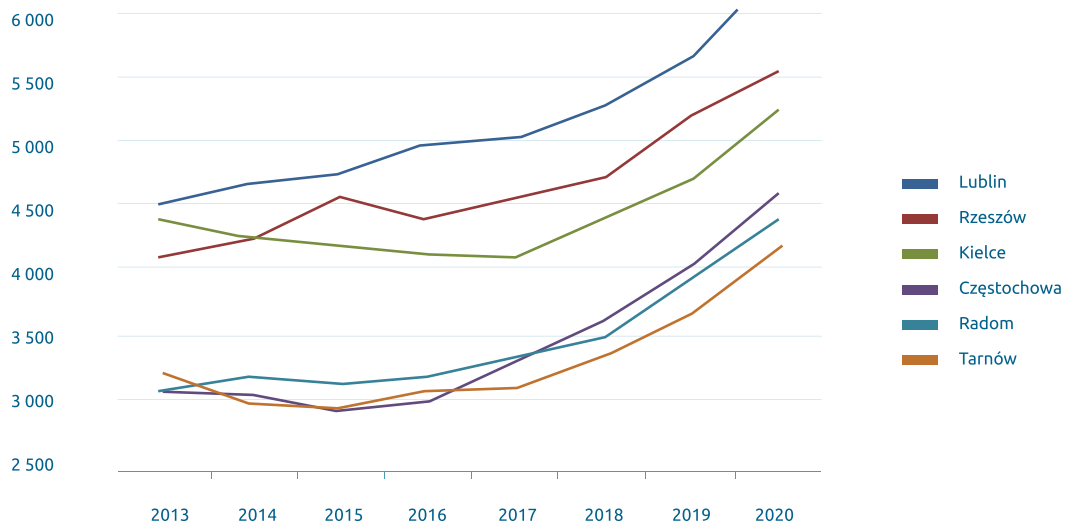
Wyraźna jest przewaga miast wojewódzkich, które zajmują osiem pierwszych miejsc w tabeli; jedynie małe i peryferyjne Gorzów i Zielona Góra są na miejscach odpowiednio 14. i 12., to jest obok Radomia.

Średnia cena za 1 m² sprzedanych mieszkań, gminy miejskie.
Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Zmiany średnich cen w okresie 2013-20 w Radomiu nie odbiegają od tendencji krajowych. Radom plasuje się nieco powyżej połowy stawki, na miejscu 7. wśród 17 badanych ośrodków (brak danych dla Koszalina). W roku 2020 ceny w Radomiu były wyższe o 44% niż na początku okresu. Najlepsze wyniki – po

ok. 50% wzrostu – uzyskały Bydgoszcz, Częstochowa i Gorzów. Dla odmiany Kielce znalazły się na miejscu przedostatnim z wynikiem 20%.

Średnia cena za 1 m² sprzedanych mieszkań, gminy miejskie (otoczenie Radomia).
Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

5. Infrastruktura społeczna o znaczeniu regionalnym

5.1 Szpitalnictwo

5.2 Kultura

5.3 Szkolnictwo wyższe

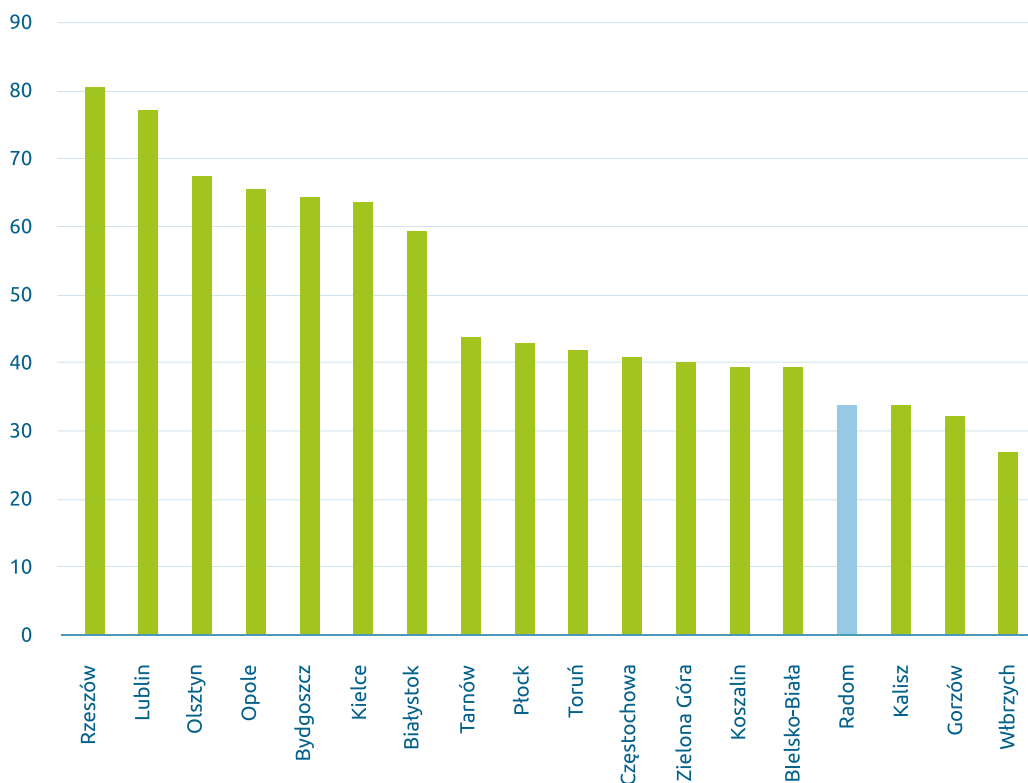
---

5. Infrastruktura społeczna o znaczeniu regionalnym

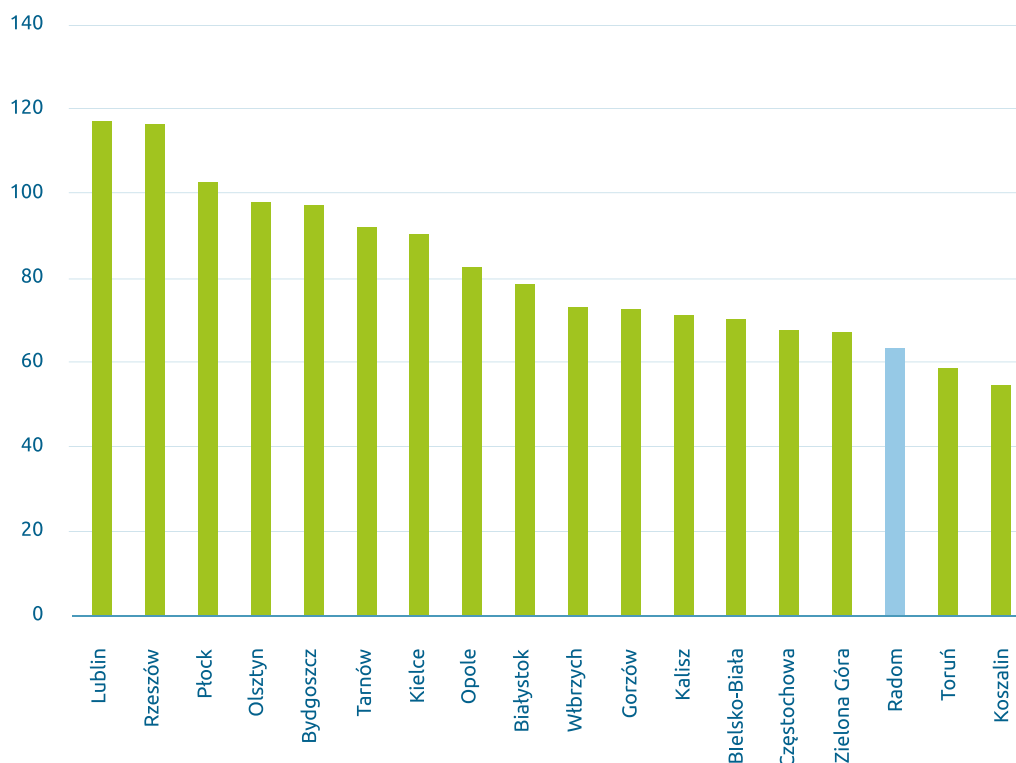
Dla konkurencyjności dużych miast podstawowe znaczenie mają specjalistyczne instytucje usługowe, jak uczelnie wyższe, instytuty naukowe, edukacyjne centra nauki, placówki kultury, szpitale, redakcje mediów publicznych. Wszystkie one skupiają przy sobie tak zwaną twórczą warstwę społeczną, która jest kluczem do rozwoju miast i regionów. „Miasto to ludzie”. Elity związane ze swoim miastem kształtują jego pozytywny wizerunek, zabiegają o nie na forum publicznym, zakładają przedsiębiorstwa i przyciągają inwestorów. Dostępność kwalifikowanych kadr jest głównym czynnikiem lokalizacji innowacyjnych przedsięwzięć gospodarczych.

5.1 Szpitalnictwo

Fakt niskiej dostępności leczenia szpitalnego w Radomiu należy do „wiedzy powszechnej”. Według liczby lekarzy na 10 tys. mieszkańców grupa 18 badanych miast rozpada się na kilka grup. Widzimy trzykrotną różnicę między pierwszym w stawce Rzeszowem a ostatnim Wałbrzychem. Z Rzeszowem, posiadającym 81 lekarzy na 10 tys. ludności, może równać się tylko Lublin, z liczbą 77. Pierwszeństwo tych miast nie zaskakuje wobec faktu położenia w dużych regionach, w oddaleniu od porównywalnych ośrodków. Dalej następuje grupa pięciu miast wojewódzkich z wynikami 59-67. Wśród nich są Kielce (64). Następnie grupa siedmiu miast z liczbami 39-44 lekarzy na 10 tys. ludności. W jej środku jest Częstochowa (41). Radom znajduje się w kolejnej grupie trzech miast o wartościach 32-34. Poniżej zostaje tylko samotny Wałbrzych. Radom z wynikiem 34 lekarzy na 10 tys. mieszkańców plasuje się na 15. miejscu wśród 18 miast. Wypada 1,2 razy gorzej od Częstochowy, 1,9 razy – od Kielc, 2,4 razy – od przodującego Rzeszowa.

Lekarze według podstawowego miejsca pracy na 10 tys. mieszkańców, gminy miejskie (2020).
Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Łóżka w szpitalach ogólnych na 10 tys. mieszkańców, gminy miejskie (2020).

Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Podobne wyniki daje porównanie liczby łóżek w odniesieniu do ludności miasta. Radom z liczbą 63 łóżek na 10 tys. mieszkańców zajmuje 16. pozycję wśród 18 miast. Umiejscawia się między Zieloną Górą (67) a Toruniem (59). Niską pozycję tych dwóch miast wojewódzkich uzasadnia fakt, iż należą one do województw dualnych, w których funkcje usługowe podzielone są między dwa ośrodki. W kujawsko-pomorskim podział ten jest o tyle szczególny, iż to w Bydgoszczy mieści się Collegium Medicum toruńskiego uniwersytetu.

Częstochowa znajduje się na 14. miejscu w zestawieniu, z wynikiem równym Zielonej Górze. Kielce – znacznie wyżej – na miejscu 7. z wartością 90 łóżek na 10 tys. mieszkańców gminy. To wynik 1,4 razy lepszy od Radomia. Co więcej, w rzeczywistości wartość dla Kielc jest istotnie zaniżona, ponieważ szpital wojewódzki w Czerwonej Górze znajduje się za granicą gminy miejskiej, a tym samym jest pominięty w niniejszej statystyce. Z uwzględnieniem Czerwonej Góry Kielce zbliżają się wynikiem do przodujących Lublina (117) i Rzeszowa (116). Ich wyposażenie jest 1,8 razy lepsze niż Radomia.

Radom posiada dwa publiczne szpitale ogólne: miejski oraz wojewódzki (Józefów). Kielce też mają szpital miejski (aczkolwiek sprywatyzowany w 2011 r.) oraz dwa szpitale wojewódzkie (Czarnów i Czerwona Góra). Ponadto odrębne szpitale onkologiczny i położniczy; szpital dziecięcy (w 2015 r. włączony do wojewódzkiego na Czarnowie). Listę dopełnia resortowy szpital MSWiA, mieszczący się w nowym obiekcie oddanym do użytku w 2021 roku.

5.2 Kultura

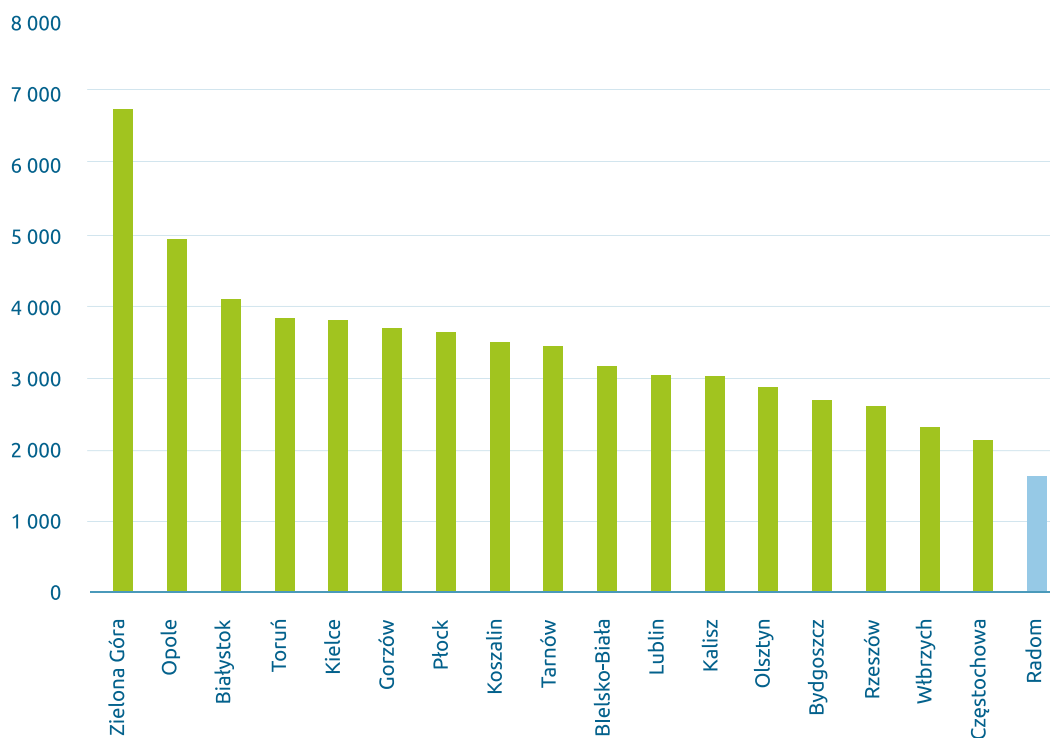
Institucje kulturalne wyższego rzędu to opera, filharmonia, teatr. Teatr dramatyczny znajduje się w każdym z badanych miast. W Opolu są dwie takie placówki. Ponadto w Kielcach i Lublinie działają oddzielne teatry muzyczne. Dla odmiany opera jest uważana za składnik infrastruktury metropolitalnej. W omawianym gronie instytucję taką posiadają jedynie Białystok i Bydgoszcz. Ponadto działalność operową prowadzi teatr muzyczny w Lublinie. Są to zatem trzy największe miasta z 18 rozpatrywanych. W Białymstoku jako jedna instytucja działają opera i filharmonia. Właśnie obecność filharmonii dobrze różnicuje badaną stawkę. Radom jest największym samodzielnym miastem w Polsce nieposiadającym filharmonii. Filharmonii nie mają również Bielsko-Biała, Płock, Tarnów i Toruń. Przy czym Płock i Toruń, jakkolwiek bez instytucji filharmonii, posiadają orkiestry symfoniczne, będące istotą takowej. Orkiestra toruńska jest wyposażona w nowoczesny obiekt z pełnowymiarową salą filharmoniczną.

Publiczne wyższe uczelnie i „wyższe” instytucje kultury w 18 porównywanych miastach

Miasto	Liczba mieszkańców w gminie (tys.), 2021	Publiczne uczelnie wyższe	„Wyższe” instytucje kultury
Bydgoszcz	339	uniwersytet politechnika akademia muzyczna collegium medicum	opera filharmonia teatr
Lublin	336	uniwersytet x2 politechnika uniwersytet medyczny uniwersytet przyrodniczy	filharmonia teatr teatr muzyczny
Białystok	296	uniwersytet politechnika uniwersytet medyczny wydział uniwersytetu muzycznego	opera i filharmonia teatr
Częstochowa	214	politechnika uniwersytet przymiotnikowy	filharmonia teatr
Radom	207	uniwersytet przymiotnikowy	teatr
Rzeszów	199	uniwersytet politechnika	filharmonia teatr
Toruń	197	uniwersytet	orkiestra symfoniczna teatr
Kielce	191	uniwersytet politechnika	filharmonia teatr teatr muzyczny

Olsztyn	170	uniwersytet	filharmonia teatr
Bielsko-Biała	168	akademia	teatr
Zielona Góra	140	uniwersytet	filharmonia teatr
Opole	127	uniwersytet politechnika uczelnia zawodowa	filharmonia teatr x2
Gorzów	120	akademia wydział AWF	filharmonia teatr
Płock	117	uczelnia zawodowa wydział politechniki	orkiestra symfoniczna teatr
Wałbrzych	108	uczelnia zawodowa	filharmonia teatr
Tarnów	106	uczelnia zawodowa	teatr
Koszalin	105	politechnika uczelnia zawodowa	filharmonia teatr
Kalisz	98	akademia wydział uniwersytetu	filharmonia teatr

Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Księgozbiór bibliotek na 1000 mieszkańców (wol.), gminy miejskie (2021).

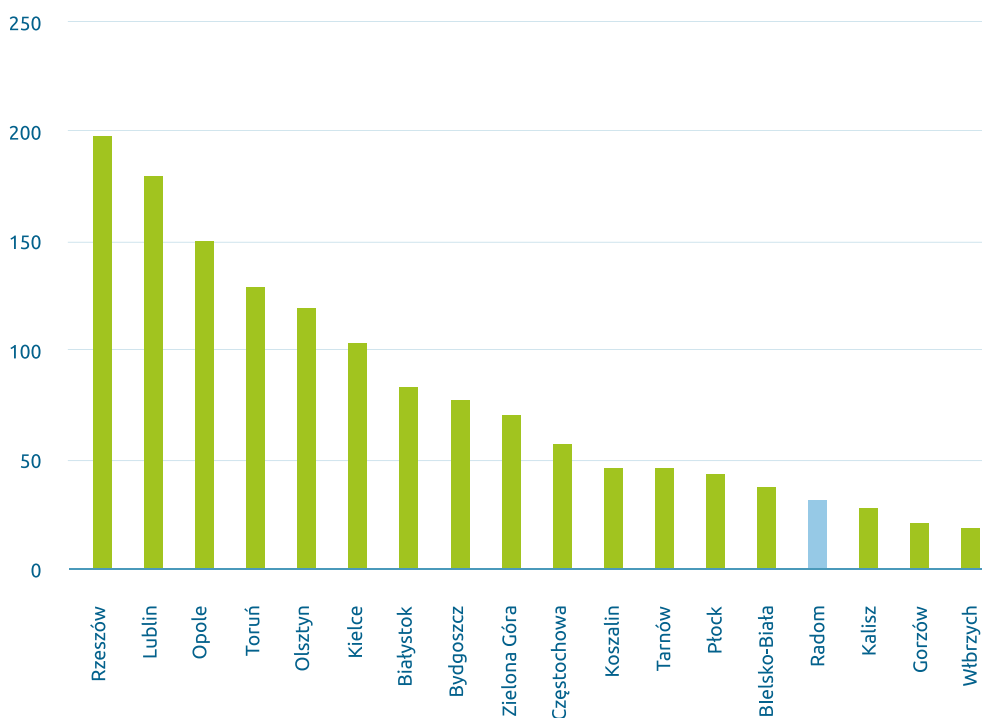
Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Radom wypada najgorzej pod względem wielkości księgozbiorów bibliotek w odniesieniu do liczby ludności. Liczba 1,6 tys. woluminów na 1000 mieszkańców stawia go na ostatnim miejscu wśród 18 ośrodków. Przedostatnia Częstochowa wykazuje się wynikiem 2,1 tys., to jest 1,3 razy wyższym od Radomia. Kielce są na 5. miejscu, z wartością 3,8 tys. – 2,3 razy wyższą od Radomia. Stawkę otwiera Zielona Góra z wartością 6,8 tys. woluminów na 1000 mieszkańców, to jest ponad cztery razy wyższą niż Radom.

5.3 Szkolnictwo wyższe

Radom jest największym w kraju samodzielnym miastem, które posiada tylko jedną publiczną wyższą uczelnię. Odmienne najbardziej porównywalne miasta – Częstochowa i Kielce – z których każde posiada oddzielnie uczelnię o profilu humanistycznym oraz politechnikę. Z tego Kielce mają pełny klasyczny uniwersytet. Natomiast Częstochowa i Radom to dwa największe samodzielne miasta, które nie posiadają uniwersytetu klasycznego, a jedynie „przymiotnikowy”. Natomiast uniwersytety klasyczne mają również mniejsze ośrodki: Olsztyn, Opole, Rzeszów, Toruń i Zielona Góra.

Studenci na 1000 mieszkańców, gminy miejskie (2018).

Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

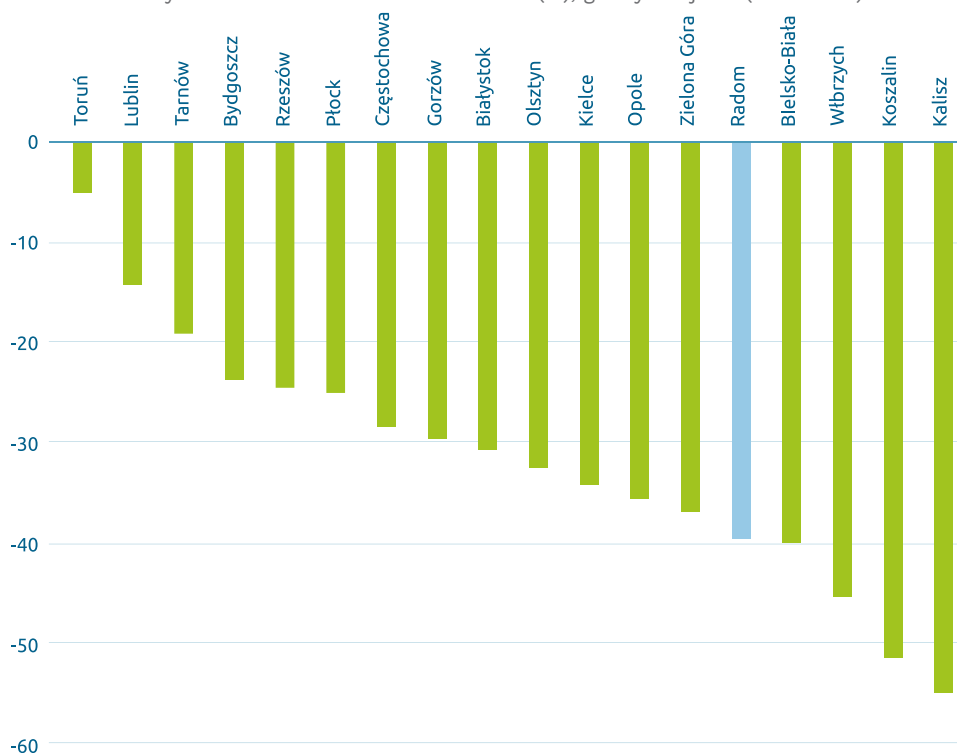
Między badanymi miastami występują bardzo duże różnice co do liczby studentów odniesionej do liczby ludności. W ujęciu gmin miejskich jest to blisko dziesięciokrotny iloraz między przodującym Rzeszowem a naj słabszym Włbrzychem. Najlepiej wyposażone ośrodki skupiają po ponad 180 studentów na 1000 ludności. To Lublin i Rzeszów, niewątpliwie korzystające z braku większej konkurencji i wysokiej gęstości zaludnienia na południowym wschodzie kraju. Następnym przedziałem (100-150 studentów) otwiera Opole, dalej idą Toruń i Olsztyn, zamykają go Kielce z wartością 104 studentów na 1000 mieszkańców.

W kolejnym przedziale 50-100 studentów na 1000 mieszkańców znajdują się trzy kolejne miasta wojewódzkie. W ten sposób 9 (z 10) uwzględnionych miast wojewódzkich zajmuje pierwsze dziewięć miejsc w zestawieniu. Na miejscu 10. znajduje się Częstochowa, z wartością 58 studentów.

Dalej mamy sześć kolejnych miast niewojewódzkich, z wynikami 25-50 studentów. W dolnej części tego przedziału, na miejscu 15. w ogólnym zestawieniu, plasuje się Radom, z liczbą 33 studentów na 1000 mieszkańców. To prawie dwa razy mniej niż Częstochowa, ponad trzy razy mniej niż Kielce i sześć razy mniej niż Rzeszów. Całość zestawienia zamykają – w przedziale poniżej 25 studentów na 1000 ludności – Gorzów (jedyne miasto wojewódzkie z tak słabym ośrodkiem akademickim) i Wałbrzych.

Jeszcze bardziej niepokojąco wygląda sytuacja, kiedy popatrzeć na trend zmian w latach 2013-18. Liczba studentów spadła we wszystkich rozpatrywanych miastach, jednak jego zakres znacznie różnicuje się w obrębie stawki. Niestety zmiany te pogłębiły istniejące rozwarstwienie między miastami: stosunkowo najwięcej studentów utraciły ośrodki o niższej wyjściowej liczbie studentów. Listę otwiera Toruń, z minimalną zmianą 5%. Najwięcej stracił Kalisz: -55%. Radom w tym zestawieniu znajduje się na miejscu 14., z wartością -39%. Częstochowa i Kielce plasują się na miejscach odpowiednio 7. i 11., z wynikami -28% i -34%.

Zmiana liczby studentów na 1000 mieszkańców (%), gminy miejskie (2013-2018).

Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Do jakościowego badania dostępności szkolnictwa wyższego wybrano 70 kierunków studiów, możliwie typowych, które są dostępne w miastach podobnej wielkości do Radomia. Ponadto w szczególności wybierano kierunki dostępne w radomskim uniwersytecie. Metodyka zatem nie zaniża pozycji Radomia. To czasochłonne badanie ograniczono do 10 miast ze środkowego przedziału wielkościowego 120-220 tys. mieszkańców w gminie. Z 18 miast pominięto zatem trzy największe, które są znacznie bardziej rozwiniętymi ośrodkami akademickimi w porównaniu z resztą stawki; ponadto pięć najmniejszych, które z kolei jako ośrodki akademickie nie mają większej tradycji. W pozostałej grupie Radom jest drugim ośrodkiem pod względem liczby ludności w gminie miejskiej, po Częstochowie. Z grupy wybranych miast cztery posiadają po (co najmniej) dwie uczelnie publiczne; sześć miast ma pełny uniwersytet klasyczny; cztery – politechnikę. Radom posiada jedynie uniwersytet „przymiotnikowy”. Dwa miasta mają tylko akademie – uczelnie najniższej rangi spośród wymienionych. Aktualność danych to kwiecień 2021 roku.

> załącznik: [kierunki studiow.xls](#)

W grupie 10 miast pod względem liczby dostępnych kierunków z wybranej puli Radom znajduje się na 8. pozycji, z liczbą 29 kierunków. Gorzej od Radomia wypadają jedynie Bielsko-Biała i Gorzów – ośrodki z akademiami, mając po 16-17 kierunków. Natomiast siedem ośrodków z badanej grupy, w tym Częstochowa i Kielce, mają w ofercie 41-47 kierunków z wybranej puli. To około półtora razy więcej niż liczba kierunków dostępnych w Radomiu.

Miarą niedostatecznego rozwoju radomskiego ośrodka akademickiego jest też zubożona struktura przedmiotowa – brak jest kierunków z pewnych szerzej określonych dziedzin. W szczególności dotyczy to kierunków humanistycznych. Nie są zatem reprezentowane takie nauki jak filozofia, historia, kulturoznawstwo; podobnie z nauk społecznych brak politologii, psychologii, socjologii (uruchomienie psychologii zapowiedziano na rok 2022/23). Niedostępne są w Radomiu jakiegokolwiek kierunki muzyczne. Tak samo ma się rzecz z naukami przyrodniczymi; nie można w Radomiu studiować biologii ani geografii. Opisana sytuacja wynika z braku typowej uczelni humanistycznej – wszakże radomski uniwersytet powstał z przekształcenia politechniki. Dlatego też szerzej reprezentowane są kierunki techniczne. Ich dostępność w Radomiu jest lepsza niż w Opolu i Toruniu, podobna jak w Bielsku-Białej, Opolu i Rzeszowie, lecz mniejsza niż w Częstochowie i Kielcach.

Prestiżowym kierunkiem z pogranicza techniki i sztuki jest architektura, którą można studiować tylko w Kielcach i Zielonej Górze. Uczelnia radomska natomiast umiarkowanie wyróżnia się *in plus* dostępnością kierunków związanych ze sztukami plastycznymi i projektowaniem. Poza dość powszechną „edukacją artystyczną” w zakresie plastyki można w Radomiu studiować grafikę, architekturę wnętrz i wzornictwo odzieży. Z mniej typowych kierunków tylko Olsztyn i Radom oferują kierunek: towaroznawstwo.

Na koniec wypada poruszyć zagadnienie kierunku lekarskiego. Uruchamiając kierunek lekarski Radom spróbował doścignąć Kielce, Olsztyn, Opole, Rzeszów i Zieloną Górę. W ten sposób stał się jedynym miastem niewojewódzkim posiadającym uczelnię z kierunkiem lekarskim. Jednak od początku uczelnia boryka się ze znacznymi trudnościami wynikającymi przede wszystkim z niedostatków infrastruktury. Siedziba wydziału powstała przez przebudowę starej hali sportowej. W Radomiu brak też szpitala klinicznego, który jest niezbędny do kształcenia studentów. Sprawą kierunku lekarskiego w Radomiu nie przejawia zainteresowania samorząd województwa mazowieckiego. Jednocześnie w Warszawie dla takiegoż kierunku w Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego, uruchomionego później niż w Radomiu, w roku 2022 zakończyła się budowa w pełni funkcjonalnego nowego obiektu.

6. Podsumowanie

6. Podsumowanie

Radom jest 14. co do wielkości miastem w Polsce według liczby mieszkańców w gminie miejskiej. Jest najbliższym dużym miastem dla regionu liczącego około 800 tys. mieszkańców. W promieniu 200 km od Radomia leżą cztery największe w kraju ośrodki miejskie: Warszawa, Kraków, Łódź i konurbacja śląsko-dąbrowska; ponadto największe miasto Polski wschodniej – Lublin. To strategiczne położenie miasta przyczyniło się do lokalizacji nowego Portu Lotniczego Warszawa-Radom, przewidzianego jako uzupełniający w pierwie dla warszawskiego Okęcia, a w przyszłości – dla nowego Centralnego Portu Lotniczego.

W wiekach XIX i XX ogółem przez 135 Radom pełnił funkcję siedziby administracji regionu obejmującego większość historycznej Sandomierszczyzny. W XX wieku rolę ośrodka administracji wojewódzkiej przejęły Kielce. W Polsce Ludowej Radom rozwijał się głównie jako ośrodek przemysłowy, pozostając największym miastem województwa kieleckiego oraz ośrodkiem usługowym dla jego północnej połowy. Podczas ostatniej reformy podziału administracyjnego państwa Radom włączono do województwa mazowieckiego. Wcześniej Radom nigdy nie był związany z Warszawą na poziomie regionalnym. Propaganda „mazowieckości”, uprawiana przez samorząd województwa mazowieckiego, nie służy zachowaniu tożsamości kulturowej Ziemi Radomskiej.

Wskutek nadmiernego rozszerzenia województwo mazowieckie jest największe w kraju pod względem powierzchni i liczby ludności. W tej wielkiej jednostce Radomiowi przypadło niekorzystne peryferyjne położenie. Granica województwa świętokrzyskiego przebiega w odległości ok. 20 km od centrum miasta. Odcina Radom od zaplecza, w szczególności od centralnego pasma aglomeracji staropolskiej w dolinie Kamiennej. Pozbawione okręgu radomskiego województwo świętokrzyskie należy do najmniejszych w kraju. Dysproporcja w stosunku do mazowieckiego jest około czterokrotna.

Biorąc pod uwagę położenie w sieci osadniczej kraju, nie da się racjonalnie uzasadnić pominięcia Radomia wśród miast wojewódzkich. Radom jest większy od siedmiu z nich. Podobnie wielkością potencjalnego obszaru ciężenia Radom co najmniej dorównuje kilku ośrodkom wojewódzkim. Nic dziwnego, że od kilku lat nasila się działanie ruchu społecznego na rzecz odzyskania przez Radom statusu miasta wojewódzkiego.

Za utratą rangi administracyjnej idzie ubytek zaawansowanych funkcji egzogenicznych, które są podstawą bytu dużego miasta. W świetle rozpoznanych danych statystycznych sytuację społeczno-gospodarczą Radomia należy okre-

ślić jako trwale kryzysową. W stawce 18 miast wybranych do porównania Radom zajmuje zwykle pozycje z końca listy. Ukazuje to tabela, w której umieszczono również dane dla Częstochowy i Kielc, sąsiednich dużych miast, najbardziej porównywalnych do Radomia pod względem wielkości i uwarunkowań regionalnych.

W ostatnich latach Radom notuje poważny ubytek ludności, nie odbiegający jednak znacznie od przeciętnej dla porównywanych miast. Inaczej rzecz ma się z czynnikami ubytku. O ile ujemny ruch naturalny ludności mieści się bliżej środka tabeli, o tyle Radom notuje najwyższy względny ubytek migracyjny.

Stan rynku pracy jest „negatywną specjalnością” regionu we wszystkich ujęciach. Pod względem stopy bezrobocia i liczby bezrobotnych na 100 osób w wieku produkcyjnym Radom zajmuje ostatnie miejsca w zestawieniu; według pracujących w odniesieniu do liczby ludności – przedostatnie. Taką samą zapaść przeżywa radomski rynek przedsiębiorstw. Zarówno wartość środków trwałych, jak i bieżące nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach, lokują Radom na ostatnim miejscu wśród 18 porównywanych ośrodków. W końcowej strefie tabeli znajduje się Radom także według liczby podmiotów gospodarczych, w tym dużych podmiotów, w przeliczeniu na mieszkańca.

Nieco lepsza sytuacja panuje na rynku mieszkaniowym. Wielkość powierzchni mieszkaniowej oddanej do użytku w ostatnim okresie umiejscawia Radom wprawdzie w drugiej połowie, acz bliżej środka tabeli. Podobnie rzecz ma się ze średnimi cenami mieszkań. Nie zmienia to faktu, iż w stawce 18 miast Radom pozostaje wciąż z najmniejszą powierzchnią mieszkaniową przypadającą na mieszkańca.

Kolejną negatywną „specjalnością” Radomia są niedobory infrastrukturalne. W szczególności dotyczy to usług publicznych o znaczeniu ponadlokalnym. Statystyka potwierdza powszechne przeświadczenie o niskiej dostępności leczenia szpitalnego. Według liczby lekarzy, a tym bardziej liczby łóżek w szpitalach w odniesieniu do liczby ludności, Radom znajduje się w dolnej części zestawienia. Podobnie jest z instytucjami edukacyjnymi i kulturalnymi, które wpływają na budowanie kapitału ludzkiego.

Radom pozostaje największym samodzielnym miastem w kraju posiadającym tylko jedną publiczną wyższą uczelnię. Częstochowa i Radom to dwa największe samodzielne miasta nieposiadające pełnego uniwersytetu klasycznego. Radom jest także największym samodzielnym miastem nieposiadającym filharmonii. Wśród 18 porównywanych miast posiada najmniejszy księgozbiór biblioteczny przypadający na mieszkańca. Liczba studentów w odniesieniu do liczby ludności w Radomiu jest blisko dwukrotnie niższa niż w Częstochowie, ponad trzykrotnie niższa niż w Kielcach i sześciokrotnie niższa niż w Rzeszowie.

Cecha	Okres	Jednostka porównania	Częstochowa		Kielce		Radom	
			wartość	miejsce	wartość	miejsce	wartość	miejsce
Liczba ludności (tys.)	2021	gmina miejska	214	4.	191	8.	207	5.
Zmiana liczby ludności (%)	2013-21	obszar miejski	-5,7	17.	-0,9	10.	-2,4	14.
Średni roczny przyrost naturalny (‰)	2016-21	obszar miejski	-5,5	17.	-1,6	10.	-1,6	11.
Średnie roczne saldo migracji (‰)	2016-21	obszar miejski	-1,8	16.	0,4	12.	-2,1	18.
Stopa bezrobocia (%)	2021	gmina miejska	3,6	7.	5,2	13.	10,3	18.
Bezrobotni na 100 osób w wieku produkcyjnym	2021	miasto z powiatem	3,7	10.	4,6	13.	8,2	18.
Pracujący na 1000 mieszkańców	2021	miasto z powiatem	297	12.	314	8.	256	17.
Średnie wynagrodzenie miesięczne (tys. zł)	2021	gmina miejska	5,3	16.	5,6	13.	5,6	14.
Środki trwałe w przedsiębiorstwach na mieszkańca (tys. zł)	2020	miasto z powiatem	39	17.	44	14.	27	18.
Średnie roczne nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach na mieszkańca (tys. zł)	2018-20	miasto z powiatem	4,4	8.	2,6	14.	2,4	18.
Podmioty gospodarcze na 1000 mieszkańców	2021	miasto z powiatem	114	15.	126	12.	109	16.
Duże podmioty gospodarcze na 100 tys. mieszkańców	2021	miasto z powiatem	10	14.	12	9.	8	17.
Powierzchnia użytkowa mieszkań na 1000 mieszkańców (m ²)	2020	miasto z powiatem	31	3.	27	16.	26	18.
Średnia roczna powierzchnia użytkowa mieszkań oddana do użytku na 1000 mieszkańców (m ²)	2019-21	miasto z powiatem	391	16.	492	10.	426	14.
Średnia cena za 1 m ² sprzedanych mieszkań (tys. zł)	2020	gmina miejska	4,6	11.	5,2	8.	4,4	13.
Lekarze według podstawowego miejsca pracy na 10 tys. mieszkańców	2020	gmina miejska	41	11.	64	6.	34	15.
Łóżka w szpitalach ogólnych na 10 tys. mieszkańców	2020	gmina miejska	67	14.	90	7.	63	16.
Księgozbiór bibliotek na 1000 mieszkańców (tys. wol.)	2021	gmina miejska	2,1	17.	3,8	5.	1,6	18.
Studenci na 1000 mieszkańców (tys.)	2018	gmina miejska	58	10.	104	6.	33	15.
Zmiana liczby studentów na 1000 mieszkańców (%)	2013-18	gmina miejska	-28	7.	-34	11.	-39	14.

Miejsca w hierarchii są „pozytywne”; jeśli cecha jest „negatywna” – dotyczy zjawiska niepożądanego – wyższe wartości cechy przekładają się na dalsze miejsce w zestawieniu.

7. Wnioski

7. Wnioski

Radom nie jest typowym przypadkiem jednego z wielu polskich miast przechodzących kryzys. W kraju nie ma drugiego tak dużego samodzielnego ośrodka, który wykazywałby takie zaniedbania infrastrukturalne i tak trudną sytuację społeczno-gospodarczą. U podłoża tych zapóźnień leży degradacja Radomia do pozycji „miasta średniego” czy też „ośrodka subregionalnego”. Właśnie obserwujemy, jak Radom zmierza w tym kierunku: szybko traci mieszkańców, w szczególności twórczą warstwę społeczną, i redukuje zakres pełnionych funkcji. Radom bowiem nie jest „miastem średnim”, jak Starachowice czy Tarnobrzeg, lecz dużym, jak Kielce lub Rzeszów. Zatem by spełnić stawiane mu obecnie oczekiwania planistyczne, Radom musi znacząco się skurczyć. „Nie ma nic gorszego niż postęp w niewłaściwym kierunku”, zauważył już dawno temu Mark Twain.

Każde miasto, by się rozwijać, musi pełnić funkcje egzogeniczne – posiadać atrakcyjną ofertę – dla swojego otoczenia. Im większe miasto, tym więcej i bardziej zaawansowanych funkcji powinno pełnić. Współcześnie domeną dużych miast są usługi. W szczególności – czym wyróżniają się one spośród miast mniejszych – są to specjalistyczne funkcje publiczne. Funkcje te nie biorą się „same z siebie”, rzadko też powstają wskutek zaradności władz i mieszkańców miasta. Zaawansowane funkcje publiczne są miastu przyznawane przez władze publiczne wyższego szczebla. Ich rozmieszczenie w kraju teoretycznie jest ustaleniem planistycznym, a w praktyce – decyzją polityczną.

Podstawową, źródłową barierą rozwoju Radomia jest zaniżenie jego rangi w strukturze terytorialno-administracyjnej kraju. Problem sięga początkami wczesnego okresu Polski Ludowej, kiedy Radom, jako miasto powiatowe w województwie kieleckim, był rozwijany tylko w jednym kierunku – jako wielki ośrodek przemysłowy. Już wtedy widoczne były niedobory infrastrukturalne, choćby w podstawowej dziedzinie mieszkalnictwa. Okres powrotu do rangi wojewódzkiej po roku 1975 nie był wykorzystany ze względu na wypadki Czerwca 1976 i realną blokadę inwestycyjną nałożoną wówczas na Radom. Tymczasem jeszcze w latach 80. XX wieku w podobnej wielkości miastach powstawały nowe szpitale, uczelnie, teatry i filharmonie. W okres transformacji Radom wszedł już jako wszechstronnie zaniedbany monofunkcyjny ośrodek przemysłowy. Upadek przemysłu nie został zrównoważony rozwojem innych sektorów gospodarki wobec braku odpowiednich kadr i bazy instytucjonalnej.

Faktyczny upadek Radomia został formalnie przypieczętowany utratą statusu wojewódzkiego podczas ostatniej reformy.

Przynależność do największego województwa z najsilniejszym ośrodkiem metropolitalnym dodatkowo degraduje Radom. Przez dwie dekady samorząd województwa nie tylko nie podjął realnych działań ku przełamaniu kryzysu, lecz planowo sprowadza Radom do rangi „subregionalnej”. Jednocześnie w porównywalnych do Radomia dużych miastach tamtejsze władze wojewódzkie podejmowały liczne rozwojowe inwestycje, budowały regionalną infrastrukturę usługową, korzystając z obfitego strumienia unijnych środków pomocowych. Wskutek tego zapóźnienia rozwojowe Radomia w stosunku do podobnych miast – wbrew założeniom polityki spójności – wciąż narastają.

Obecna zapaść Radomia nie jest niespodzianką. Jest skutkiem określonej polityki – bądź choćby tylko braku polityki – prowadzonej przez kolejne kadencje władzy centralnej i wojewódzkiej. Nie należy oczekiwać, że Radom będzie w stanie przełamać ten kryzys mocą tylko zapobiegliwości własnych mieszkańców i władz lokalnych. Co zostało spowodowane – bądź tylko dopuszczalne – odgórnie, wymaga odgórnej naprawy.

Radom jest w skali kraju przypadkiem wyjątkowym, w związku z czym wymaga indywidualnego podejścia, specjalnego programu wsparcia rozwoju. Program ten powinien w szczególności zmierzać do wyrównania zaniedbań w wyposażeniu miasta w infrastrukturę publiczną o znaczeniu regionalnym. Dla zapewnienia – w przyszłości – samopodtrzymującego się rozwoju najważniejsze jest utworzenie bazy instytucjonalnej budującej kapitał ludzki. Taką funkcję pełni przede wszystkim ośrodek akademicki. Tu kardynalnym błędem byłoby oczekiwanie, iż niewielki radomski uniwersytet „przymiotnikowy”, o malejącej liczbie studentów i nadwątlonej renomie, będzie w stanie wygrać „wolną konkurencję” z dużymi silnymi uczelniami w sąsiednich miastach. Powinna powstać całościowa koncepcja rozwoju radomskiego ośrodka akademickiego, podjęta z poziomu ministerialnego, opracowana przy udziale ekspertów zewnętrznych. Za cel wstępny należy przyjąć standardowy model dwóch uczelni publicznych: pełnego klasycznego uniwersytetu oraz politechniki, z możliwością kształcenia na wszystkich podstawowych kierunkach.

Uzupełnienia wymaga też infrastruktura o znaczeniu regionalnym w innych dziedzinach. Nagląca jest potrzeba budowy nowego dużego szpitala klinicznego, koniecznego dla regionu i dla kierunku medycznego na uczelni. W dziedzinie kultury standardową instytucją dla dużego miasta, której brak w Radomiu, jest filharmonia. Ponadto Radom wraz z regionem powinien uzyskać własne redakcje i pasma nadawcze w mediach publicznych. Właśnie w mediach publicznych powinna zostać podjęta kampania promocyjna Radomia jako mia-

sta dotychczas niestusznie pominiętego wśród głównych ośrodków w kraju; wszakże u podstaw zniszczenia wizerunku miasta leży państwowa propaganda po Czerwcu 1976.

Oby przyczynkiem do przywrócenia znaczenia Radomia było uruchomienie portu lotniczego, który ma być elementem infrastruktury o znaczeniu krajowym. W tym wymiarze niezbędne jest zapewnienie dostępności komunikacyjnej Radomia. Krajowe plany rozwoju sieci kolejowej wymagają uzupełniania o tzw. magistralę staropolską: linia kolejowa 8 na odcinku Radom–Kielce–Kozłów powinna otrzymać parametry w standardzie projektowanego układu CPK. Jednocześnie konieczne jest przywrócenie odpowiedniego standardu obsługi ciągu Warszawa–Radom–Kielce–Kraków, jak również poprzecznego kierunku Łódź–Radom–Lublin. Pod kątem obsługi lotniska należy także zmodyfikować plany radomskiego węzła drogowego; w szczególności dotyczy to przebiegu drogi krajowej 9.

W kontekście lotniska szansą rozwojową jest modernizacja dzielnicy między śródmieściem a Sadkowem. Oś ulicy Lubelskiej powinna zostać potraktowana jako nowa przestrzeń o charakterze wielkomiejskim, zróżnicowana funkcjonalnie. By szansa nie została zaprzepaszczona, konieczne jest wdrożenie całościowej koncepcji urbanistycznej dla tego obszaru. Odnowie urbanistycznej Radomia może służyć także wykorzystanie bogatego dziedzictwa kulturowego. Radom słynie między innymi z XIX-wiecznego detalu architektonicznego, w tym unikatowego zasobu konstrukcji żeliwnych. Rewitalizacji rozległych terenów zdegradowanej zabudowy śródmiejskiej i poprzemysłowej sprzyjać będą trafne lokalizacje nowo powstających instytucji publicznych. Konieczne jest też uwolnienie przestrzeni miejskiej od przerostu funkcji transportowej. Może się to odbyć dzięki wprowadzeniu wydajnych środków transportu publicznego, w szczególności szynowego – tramwaju i kolei aglomeracyjnej. Tworzenie reprezentacyjnych przestrzeni publicznych to jeden ze sposobów na przełamanie negatywnego wizerunku miasta.

W dziedzinie budowania wizerunku Radomia kluczowe znaczenie będzie miało odrodzenie tożsamości regionalnej. Region radomski, obecnie pozbawiony podmiotowości i samorządu na szczeblu województwa, musi być zauważany i promowany jako odrębna jednostka. W tym kontekście nie do przyjęcia jest propaganda rzekomej „mazowieckości”. Nie tylko podważa ona tożsamość Ziemi Radomskiej, ale też ustawia ją w pozycji peryferyjnej w stosunku do innego, większego podmiotu. Edukacja regionalna, promocja gospodarcza i turystyczna mają służyć upowszechnieniu znajomości regionu radomskiego jako samoistnego bytu. Tożsamość kulturowa oraz dumy z pochodzenia z własnego regionu są źródłem motywacji do działania na rzecz jego rozwoju.

Każdy z powyższych postulatów jest ważny sam w sobie i powinien być spełniony niezależnie od realizacji pozostałych. Wszystkie one jednak zbiegają się w jednym zasadniczym punkcie. Jak podkreślano, główną przeszkodą rozwoju Radomia jest zaniżenie jego rangi w strukturze administracyjno-terytorialnej kraju. Jedynym sposobem na trwałe przełamanie marginalizacji Radomia jest przywrócenie mu statusu miasta wojewódzkiego. Przy czym nie jest to równoznaczne z wydzielaniem odrębnego województwa radomskiego – zadowalający jest także model województwa dwubiegunowego. Zadość temu żądaniu czyni projekt podziału województwa mazowieckiego na dwie jednostki. Jednak nie jest to możliwość optymalna. Najlepszym dla regionu rozwiązaniem jest województwo staropolskie, powstające z powiększenia świętokrzyskiego o okręg radomski. Zabieg taki jest też prostszy, gdyż nie wiąże się z tworzeniem nowego województwa. Jednocześnie zmierza ku równowadze wielkościowej, powiększając małe świętokrzyskie kosztem wielkiego mazowieckiego. Co zaś najważniejsze: przywraca jedność historyczno-kulturowego i funkcjonalnego regionu aglomeracji staropolskiej.

8. Literatura (wybór)

K. Gwosdz, G. Micek, A. Sobala-Gwosdz, A. Świgost, 2019, *Przegląd problematyki wskaźników dotyczących kondycji ekonomicznej miast w Polsce*, „Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego”, 33, s. 59-80.

K. Heffner, 2009, *Aglomeracje średniej wielkości jako bieguny wzrostu i obszary strategicznej interwencji w regionach międzymetropolitalnych*, „Studia Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN”, 125, s. 10-17.

P. Korcelli, 2009, *System osadniczy Polski – tendencje i uwarunkowania przemian*, „Studia Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN”, 122, s. 30-42.

P. Łysoń, 2017, *Zróźnicowanie obszaru województwa mazowieckiego pod względem historycznym, demograficznym i warunków życia. Wnioski do korekty podziału terytorialnego*, „Opinie i Ekspertyzy”, 256, Kancelaria Senatu.

E. Maj, 2012, *Radom w półwieczu 1960-2010. Rozwój przestrzenny*, Radomskie Towarzystwo Naukowe, Instytut Technologii Eksploatacji, Radom.

R. Matykowski, 2017, *Zbiorowości społeczno-przestrzenne i ich związki z terytorium: formy i czynniki regionalizmu w Polsce*, Bogucki – Wydawnictwo Naukowe, Poznań.

A. Miszczuk, 2003, *Regionalizacja administracyjna III Rzeczypospolitej. Koncepcje teoretyczne a rzeczywistość*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.

D. Sokołowski, 2011, *Centralność większych miast Polski. Rola czynnika administracyjnego i globalizacji*, „Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych”, 2, Uniwersytet Wrocławski, s. 11-24.

J. Solon et al., 2018, *Physico-geographical mesoregions of Poland: Verification and adjustment of boundaries on the basis of contemporary spatial data*, „Geographia Polonica”, 91, 2, s. 143-170.

P. Śleszyński, 2007, *Gospodarcze funkcje kontrolne w przestrzeni Polski*, „Prace Geograficzne PAN”, 213.

- P. Śleszyński, 2013, *Delimitacja Miejskich Obszarów Funkcjonalnych stolic województw*, „Przegląd Geograficzny”, 85, 2, s. 173-198.
- P. Śleszyński, 2018, *Polska średnich miast. Założenia i koncepcja deglomeracji w Polsce*, Klub Jagielloński, Warszawa.
- P. Tusiński, 2011, *Przeszłość administracyjna i renta położenia jako uwarunkowania rozwoju ośrodka regionalnego i ośrodków lokalnych regionu radomskiego*, w: E. Markowska-Bzducha, W. Rakowski (red.), *Region radomski w strukturze przestrzennej kraju. Od przeszłości do współczesności*, „Monografie”, 158, Politechnika Radomska.
- J. Wendt, 2001, *Geografia władzy w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Ł. Zaborowski, 2013, *Podział kraju na województwa. Próba obiektywizacji*, Scholar, Warszawa.
- Ł. Zaborowski, 2014, *Sieć ośrodków regionalnych w Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030. Próba uporządkowania według czynników wielkości i odległości*, „Przegląd Geograficzny”, 86, 4, s. 591-620.
- Ł. Zaborowski, 2015, *Lokalizacja instytucji publicznych jako element polityki regionalnej i miejskiej*, „Opinie i Ekspertyzy”, 228, Kancelaria Sejmu, s. 26-86.
- Ł. Zaborowski, 2019, *Deglomeracja czy degradacja? Potencjał rozwoju średnich miast w Polsce*, Klub Jagielloński, Warszawa.
- Ł. Zaborowski, 2020, *Sieć ośrodków akademickich – ku równowadze czy rozwarstwieniu rozwoju polskich regionów?*, „Myśl Suwerenna”, 1, s. 20-30.
- Ł. Zaborowski, 2020, *Wstępne rozpoznanie potencjalnych głównych ciągów transportowych w obszarze Inicjatywy Trójmorza*, w: *Inicjatywa Trójmorza*, Europejscy Konserwatyści i Reformatorzy, Bruksela, s. 25-44.

Bank Danych Lokalnych GUS, www.bdl.stat.gov.pl

Eurostat, www.ec.europa.eu

Radomskie Towarzystwo Naukowe, www.rtn.radom.pl

Wojewódzki Radom, www.wojewodzkiradom.pl

